

«*Bor det noen gamle her 'a*»

Eldrelev i fire kommuner

KIRSTEN DANIELSEN & ADA ENGEBRIGTSEN

NOTAT

NR 10/10

«*Bor det noen gamle her 'a*»

Eldreliv i fire kommuner

KIRSTEN DANIELSEN
ADA ENGEBRIGTSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring

NOVA Notat 10/2010

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2010
NOVA – Norwegian Social Research
ISBN 978-82-7894-369-4
ISSN 1890-6435

Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Dette notatet inngår i forskningsprosjektet NorPan – The Norwegian Life Course, Ageing and Generation Panel Study som igjen er ett av flere delprosjekter i den store NorLAG-studien – Den norske studien av livsløp, aldring og generasjon.

Et delmål i NorPan er å studere i hvilken grad lokalmiljø og lokal kontekst har betydning for hvordan siste halvdel av livet forløper. NorPan er en surveystudie med kvantitative data, og man ønsket å supplere disse med mer systematiserte observasjoner i lokalmiljøene for å få et rikere bilde enn det kvantitative data kan gi. En metode man ville prøve ut var å utarbeide indikatorer for å beskrive lokalmiljøene. I dette notatet rapporteres resultatene fra denne kvalitative delen av NorPan. To bydeler og to landkommuner har blitt studert, og observasjonene er konsentrert om eldres integrasjon. Observasjonene er gjennomført over en firemåneders periode, prosjektet er gjennomført av Kirsten Danielsen og Ada Engebrigtsen.

Notatet bygger på intervjuer med personer tilknyttet eldreomsorgen og på observasjoner i de utvalgte NorLAG-kommunene og bydelene.

Vi vil rette en takk til alle som har tatt seg tid til å snakke med oss, og til Charlotte Koren som har lest notatet og kommet med nyttige innspill og korrigeringer.

Oslo, november 2010

Kirsten Danielsen & Ada Engebrigtsen

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	9
1.1 Prosjektet	10
1.2 Utvalg	11
1.3 Prøving og feiling som metodisk grep.....	12
Hva vi gjorde	14
2 Begreper	15
2.1 Sosial integrasjon.....	15
2.2 Individ og miljø	15
2.3 Lokalsamfunn.....	16
3 «Vest – en spansk landsby?»	17
3.1 Et møte i Vest.....	17
3.2 Det fysiske stedet.....	18
Befolkning og bebyggelse	19
3.3 Praksis på stedet	20
Eldreomsorgen i bydelen.....	20
Møteplasser	21
Eldresenteret	22
Generasjonsforhold	24
3.4 Forestillinger om stedet	24
5 En ung og trendy bydel i Oslo Øst	26
5.1 Møte med en Østbeboer.....	26
5.2 Det fysiske stedet.....	27
Befolkning og bebyggelse	27
5.3 Praksis på stedet	28
Eldreomsorgen i bydelen.....	29
Møteplasser	30
5.4 Forestillinger om stedet	32
6 Eventyrkommunen Nord – Ytterst mot havet	33
6.1 Et møte i Nord.....	33
6.2 Det fysiske stedet.....	34
Nord- og sørbygdene	34
Befolkning og næringsgrunnlag	36
6.3 Praksiser på stedet	37
Eldreomsorgen i kommunen	37
Slektskap	38
Foreningsliv.....	39
Møteplasser	39

6.4 Forestillinger om stedet	39
Tilhørighet	40
Samhold	40
Om å stole på folk	41
Karakteristikker av bygdene	42
7 Sør – vakker og vennlig.....	43
7.1 Et møte i Sør	43
7.2 Det fysiske stedet.....	44
Befolkning og næringsgrunnlag	45
7.3 Praksis.....	46
Eldreomsorgen i kommunen	46
Slektskap	48
Foreningsliv.....	49
Møteplasser	49
7.4 Forestillinger om stedet	50
Tilhørighet	50
Samhold	51
Om å stole på folk	51
Karakteristikker av stedene	52
8 Diskusjon	53
8.1 Hvem er de gamle?	53
8.2 Det kjønnete rom	55
8.3 Slekt og kontinuitet.....	57
8.4. Tillit og sosial integrasjon.....	61
9 Kan sosial integrasjon observeres?	70
9.1 Generelle betraktninger om feltarbeidet	70
9.2 Feltarbeidet	71
Forberedelse.....	71
Gjennomføring	71
9.3 Indikatorer på sosial integrasjon.....	72
Vertikale og horisontale bånd.....	72
Likhet.....	72
10 Metodeappendix	73
Vest	73
Øst.....	73
Nord	74
Sør.....	74
Litteratur	77

Sammendrag

Prosjektet «Eldreliv i fire kommuner» er en del av den longitudinell NorLAG-studien. NorLAG er en panelstudie basert på et stratifisert og tilfeldig utvalg av befolkningen i alderen 40–79 år i 30 kommuner og bydeler over hele landet med oppfølging hvert femte år. NorLAG skal gi økt kunnskap om variasjon og endring i sosial deltagelse, helse og livskvalitet gjennom livet (<http://norlag.nova.no/id/13991.0>). Prosjektet «Eldreliv i fire kommuner» er en kvalitativ nærstudie av Eldres integrasjon i noen utvalgte kommuner. Ved å observere eldre menneskers aktiviteter og synlighet i det offentlige/halvoffentlige rom beskriver og undersøker vi hvilke forhold som påvirker Eldres deltagelse og sosiale integrasjon i de utvalgte lokalsamfunnene, og definerer noen indikatorer for integrasjon på tvers av demografiske, økonomiske og sosiokulturelle forskjeller. Foruten observasjoner har vi intervjuet folk som på ulike måter arbeider i forhold til eldre.

De fire lokalsamfunnene vi har studert er: Vest på Oslos vestkant og Øst på Oslos østkant, Nord i Nord-Norge, en liten landkommune med svak økonomi, og Sør i Sør-Norge. Sør er en rik landkommune. De fire lokalitetene varierer langs flere dimensjoner: økonomisk, demografisk, sosiokulturelt, og de har ulik næringsstruktur, noe som får konsekvenser for Eldres liv og integrasjon på stedet. Steder kan defineres og beskrives på mange måter, blant annet som et *fysisk rom*, som *sosiale praksiser* og ved de *forestillinger* folk har om stedet (Holland et al. 2007). Vi har valgt å presentere stedene i feltstudien ved hjelp av disse tre dimensjonene.

Ulike steder krever ulike metoder. Folk i Sør og Nord var mer steds-tilknyttet og slektsbevisste enn i Vest og Øst, så det var først da vi kom til Nord at det var relevant å bruke surveydata fra NorLAG-undersøkelsen om tilhørighet, trygghet og samhold for å undersøke de Eldres integrasjon. Spørsmålene i NorLAG-undersøkelsen var stilt på en måte som forutsatte en form for stedstilknytning. Svarene informantene ga på NorLAG-spørsmålene, var svært informative og viser tilbake til den situasjon svarene ble avgitt i.

NorLAG-undersøkelsen reiser også spørsmålet om forholdet mellom samhold og tillit – er samhold en forutsetning for tillit? Vi diskuterer dette i forhold til hva NorLAG-dataene viser. Noen tilsynelatende motsetninger avtegner seg i og mellom de fire kommunene. Øst skårer lavest på sosialt samhold, samtidig svarer over to tredjedeler av befolkningen der at folk flest er til å stole på. Nord representerer det andre ytterpunktet ved å være et samfunn med sterk sosial integrasjon, men kun et mindretall svarer at det er godt samhold, og færre enn de andre stedene mener at folk flest er til å stole på. Vi konfronterte våre informanter i Nord med denne tilsynelatende motsigelsen og fikk ulike svar. Noen mente at den forholdsvis lave tilliten til andre først og fremst var rettet mot politikerne, og at det handlet om fordeling av ressurser mellom bygdene. Andre igjen tilskrev det helt bestemte, tidsavgrensede lokale konflikter rundt en lege, en skoledebatt og lignende. De fleste statistiske forskjellene mellom stedene er likevel små, og er i overensstemmelse med hva folk sier i intervjuene og med våre observasjoner. Undersøkelsen oppsummeres ved å presentere noen indikatorer på sosial integrasjon av eldre i lokalmiljøet:

- Familie- og slektskapsbånd der de bor fremmer integrasjon (vertikale avhengighetsrelasjoner).
- Et visst antall personer i samme generasjon er viktig for å etablere vennskap (horisontale relasjoner).
- Forholdsvis økonomisk likhet ser ut til å fremme fellesskap og sosial integrasjon.
- Sosial/kulturell likhet ser ut til å fremme forutsigbarhet, trygghet og mestring av hverdagsmøter som styrker muligheten for sosial integrasjon.

1 Innledning

Eldre mennesker spiller en viktig rolle i samfunnslivet som arbeidstakere, som deltakere i frivillige organisasjoner og som omsorgsgivere overfor familiemedlemmer. Å utvikle eldrevennlige byer og lokalsamfunn er, ifølge WHO (2007), viktig for at eldre skal kunne fortsette å yte samtidig som det er en måte å møte den demografiske utfordringen på.

På 1960-tallet var sosialgerontologien opptatt av de endrede betingelsene for eldre menneskers integrasjon i lokalsamfunn og familie. Denne endringen kom, mente man, blant annet som en følge av tiltagende urbanisering samtidig som samfunnet stadig ble mer alderssegregert med en sterkere tendens til etableringen av aldershomogene nettverk som igjen førte til at eldre mennesker ble sosialt isolert (Hagestad 2006). Forskningen om eldre i Norge er omfattende (Slagsvold & Daatland 2006; Helland 1972; Solem 2005; Blekesaune & Øverbye 2001; Daatland og Herlofson 2004; Daatland 2005; Thorsen 1991; Slagsvold & Solem; Hagestad 1991), og gjennom forskningsprosjektet NorLAG har interessen for eldre menneskers sosiale integrasjon i lokalsamfunn og familie fått en renessanse og blitt styrket.

NorLAG er en longitudinell panelstudie basert på et stratifisert og tilfeldig utvalg av befolkningen i alderen 40–79 år i 30 kommuner og bydeler over hele landet med oppfølging hvert femte år. NorLAG skal gi økt kunnskap om variasjon og endring i sosial deltagelse, helse og livskvalitet gjennom livet. Den lokale forankringen gjør det mulig å integrere individdata fra intervju og spørreskjema med data om kommunene og lokal-kunnskap fra nøkkelinformanter. Det longitudinelle designet gjør det mulig å undersøke aldring og rolleoverganger som prosesser som folder seg ut over tid (<http://norlag.nova.no/id/13991.0>). NorLAG-studien er også en viktig del av det kunnskapsgrunnlaget vi har om eldre i Norge for å kunne utvikle eldrevennlige byer og lokalsamfunn i WHO' forstand.

1.1 Prosjektet

Prosjektet «Eldrelev i fire kommuner» er en del av NorLAG-studien. I NorLAG er en også interessert i å studere betydningen av lokalmiljø for livsløp og aldring. I denne sammenhengen ønsket man å inkludere feltstudier i noen av de 30 utvalgskommunene for å få et mer fullstendig bilde av de kommunene som inngår i den longitudinelle kvantitative undersøkelsen. Dette er rapport fra feltstudier i fire svært ulike NorLAG-kommuner. Delstudien har to formål:

1. Beskrive og undersøke forhold som påvirker Eldres deltakelse og sosial integrasjon i de utvalgte lokalsamfunnene ved å:

- observere eldre menneskers aktiviteter og synlighet i det offentlige/halvoffentlige rom
- registrere **når** de eldre er **hvor** og **hvem** de er sammen med, det vil si registrere inter- og intragenerasjonskontakt i de rom vi hadde tilgang til som gater, bibliotek, kafeer, eldrecentre osv.

2. Med bakgrunn i beskrivelsene konstruere observasjonskategorier og vurdere om det er mulig å utvikle en begrenset/effektiv observasjonsmal som kan anvendes i andre kommuner slik at en på kort tid kan beskrive og sammenligne Eldres livsbetingelser og sosial integrasjon i ulike NorLAG-kommuner.

For å kunne konstruere observasjonskategorier samlet vi først bakgrunnsmateriale om kommunene og gjennomførte korte feltarbeid. Det er de «tykke» beskrivelsene som best kan danne grunnlaget for å konstruere indikatorer for sosial integrasjon fordi de kan favne dimensjoner av sosial liv på ulike nivåer. Kombinasjonen av intervju, observasjon og statistisk materiale bidrar til slike «tykke» beskrivelser. Derfor legger vi i dette notatet stor vekt på presentasjon av kommunene og Eldres liv der, før vi presenterer observasjonskategoriene og indikatorene på sosial integrasjon.

De fysiske omgivelsene og det sosiale og kulturelle miljøet er viktige for sosial integrasjon mellom individer og grupper. Inspirert av en dansk studie (Ottesen 2009) som undersøker stedstilhørighet og familiære praksiser i to

danske forsteder, undersøker vi på hvilken måte to bydeler i Oslo og to landkommuner innbyr til ulike måter å konstruere tilhørighet og utøve familiesamvær på, og hvordan det påvirker det å være gammel på de ulike stedene. Det fysiske landskapet former interaksjon, og er identitetsskapende. Den romlige dimensjon skaper noen forutsetninger for interaksjon og gir forståelse av hvordan sosiale relasjoner konstitueres. Fysiske hindringer for samvær er spesielt fokusert i WHO's prosjekt «*eldrevennlige byer*». Folk har ulike motiver for å være på et sted eller passere gjennom det til ulike tider. Steder kan defineres og beskrives på mange måter, blant annet som et *fysisk rom*, som *sosiale praksiser* og ved de *forestillinger* folk har om stedet (Holland et al. 2007). Vi har valgt å presentere stedene i feltstudien ved hjelp av disse tre dimensjonene.

1.2 Utvalg

De fire kommunene i denne studien ble valgt for at de skulle representere mest mulige ulike kommunetyper. Det er således kommunetyperne, mer enn de bestemte kommunene vi var interessert i. Vi valgte to bykommuner: en fra Oslos vestkant, heretter kalt Vest og en fra Oslos østkant, kalt Øst. Videre valgte vi to landkommuner, en liten kystkommune i nord, heretter kalt Nord og en liten Sørlandslandkommune, Sør. Som det fremgår av tabellen varierer de fire lokalitetene langs flere dimensjoner: økonomisk, demografisk, sosio-kulturelt og de har ulik næringsstruktur. Å velge kommuner som er så forskjellige som mulig var viktig, da observasjonskategoriene vi skulle utarbeide skulle dekke hele spekteret av det mangfoldige kommune-Norge. Disse lokalmiljøene er valgt for å representere forskjellige kommunetyper i NorLAG-undersøkelsen, og er følgelig å betrakte som «idealtyper».

Kommunetyper

Region	Vest	Øst	Nord	Sør
Befolkn.størrelse	Ca. 22000	Ca. 26000	Ca. 1000	Ca. 5500
% eldre over 67	15%	7%	19%	14%
Utdanning på høyskole universitetsnivå	Ca. 50%	Ca 45%	Ca 6,5 %	11,5%
Sosialhjelpsmottakere	Ca 2%	Ca 9,5%	Ca 6,5%	3%

1.3 Prøving og feiling som metodisk grep

Feltstudien ble gjennomført av to antropologer i løpet av en firemånedersperiode. Vi har vært i underkant av to uker på hvert sted og har samarbeidet tett. Fordelen med å være to observatører er at vi underveis har kunnet diskutere og analysere både metodene og resultatene og slik utvikle feltstudien.

I utgangspunktet tenkte vi at dette først og fremst skulle være en observasjonsstudie. Det var hensiktsmessig ut fra den tiden vi hadde til disposisjon. Vårt første feltarbeid var i Vest. Der valgte vi et observasjonsknutepunkt som ga mye informasjon. Det var vanskeligere da vi kom til Øst. Mens Vest kan fremstå som ett bestemt sted, fremstår Øst som mer fragmentert, og det er en utfordring å bestemme hvor en skal observere når en på kort tid skal «gripe» stedet. Observasjoner var ikke nok til å gripe den komplekse og flyktige virkeligheten vi stod overfor. Det vi ikke kunne se måtte vi spørre om. Observasjoner forteller oss hva folk faktisk gjør. Intervjuer kan fortelle noe om hvorfor folk gjør det de gjør og hva de ønsker å gjøre. Til sammen gir observasjoner og intervjuer et godt bilde av hva som skjer og hvorfor.

Neste steg var å bestemme hvem vi skulle snakke med. I utgangspunktet valgte vi ikke å intervjuere eldre fordi vi ikke var ute etter eldres individuelle erfaringer, og vi mente at det ville ta tid å etablere kontakt. De få intervjuene vi likevel har med eldre, har vi delvis fått på eldrecenter, gjennom bekjentskap, ved tilfeldige møter og ved at de har representert ulike foreninger eller organisasjoner vi ønsket å få kunnskap om. Vi har konsentrert oss om å snakke med folk vi antok hadde oversikt over og erfaring med eldres livssituasjon og endrede livsbetingelser på de ulike stedene; ledere for eldrecenter og sykehjemsbestyrere, eldreveiledere, formenn i pensjonistforeninger og historielag der de fantes og noen prester. Ved en kombinasjon av observa-

sjoner og samtaler håpet vi å få mer overordnet kunnskap om eldres livsbetingelser på de ulike stedene.

Ulike steder krever ulike fremgangsmåter. Både på Vest og Øst var de systematiske observasjonene informative ved at vi kunne si noe om de eldres (u)synlighet. Da vi kom til Nord og Sør, med spredt bosetting og lavere folketall, fant vi fort ut at å foreta systematiske observasjoner over en viss tid ville gi lite informasjon. Vi har notert hva vi har sett der vi har vært, men systematiske observasjoner krever en viss befolkningstetthet når en ønsker å observere hvem som er sammen med hvem, når og hvor. I Nord kunne vi tilbringe en hel dag på enkelte steder uten å se noen eldre. Det er i og for seg interessant, for det forteller også noe om stedet. Intervjuene ble etter hvert kjernen i undersøkelsen i de to landkommunene.

En ting vi ikke så lett kunne observere var intergenerasjonell kontakt som kan være et mål på «hvor tett et samfunn». På alle stedene vi var spurte vi derfor unge mennesker om de kjente noen gamle på stedet. Videre sendte vi brev til barnehavene i bydelene Vest og Øst og spurte om og hvor mange besteforeldre som hentet barnebarn i barnehaven. I Nord og Sør mente vi at dette ikke ville gi oss informasjon om generasjons- og slektskapsforhold utover det vi fikk gjennom andre kanaler.

Som en forberedelse til feltarbeidet hadde vi studert surveydata fra NorLAG-undersøkelsen. Det gjaldt tabeller som viste svarfordelingen på spørsmål om tilhørighet, trygghet, holdningslikhet, og spørsmål om sosialt samhold. Spørsmålene var stilt på en måte som etter vår mening forutsatte en form for stedstilknytning. Det var først da vi kom til Nord vi fant at det kunne være interessant å bruke spørsmålene om tilhørighet og samhold, fordi det umiddelbart slo oss at folk var veldig stedstilknyttet og slektsbeviste. Ansatte i kommunen og foreninger bodde på stedet de arbeidet, var født og oppvokst der og kunne ha en egen oppfatning om spørsmålene som ble stilt. I Vest og Øst var intervjuobjektene mindre stedsbundne, og lokalsamfunnet mindre klart avgrenset. Stedstilhørighet ble heller ikke tematisert av folk vi intervjuet der. Vi vurderte derfor at det ikke var relevant å bruke NorLAG-spørsmålene for å undersøke intervjuobjektens forhold til Vest og Øst.

Hva vi gjorde

	Vest	Øst	Nord	Sør
Studie av kommunens nettpresentasjon	ja	ja	ja	ja
Antall observasjonsdager	7	7	6	6
Steder det ble observert	Gatekryss, tre kafeer, et eldre-senter, kjøpe-senter, bibliotek	Gatekryss, parker, tre eldre-sentre, kafeer, bibliotek	To sykehjem, en kafé, tre butikker, frivillig-hetsentralen	Kommunesentret, to kafeer, tre sykehjem, frivillig-hetsentralen
Eldre informanter	5	4	3	3
Yngre informanter	15	15	3	3
Informanter i organisasjoner og lignende	4	5	8	9
Antall barnehaver tilskrevet og barn hentet	17 53	15 14	Ikke spurt	Ikke spurt

2 Begreper

2.1 Sosial integrasjon

Sosial integrasjon defineres på mange måter, men meningsinnholdet i definisjonene varierer lite og handler alltid om forholdet mellom individ og kollektiv: «... *individets tilknytning til eller kontakt med samfunnet via sosiale systemer, grupper eller enkeltpersoner*» (NOU 1973). Sosial integrasjon handler også om den enkeltes samfunnsinnflytelse i kraft av sin gruppetilhørighet og derved om relasjoner mellom grupper i samfunnet. Individer kan være integrert i subgrupper med liten innflytelse over viktige sider av samfunnslivet. *Eldre* er en alderskategori som kan utgjøre et sosial fellesskap, men uten sosial relasjoner til andre aldersgrupper eller andre sosiale grupper vil den enkelte eldre ha liten innflytelse over faktorer som påvirker den enkelte og gruppens liv. Derfor er både relasjoner mellom individer og relasjoner mellom grupper viktige for den enkeltes innflytelse over eget liv. Integrasjon kan også karakteriseres som horisontal og vertikal etter forskjellige kriterier. I familiebaserte samfunn er eldre ofte integrert i familier vertikalt, på tvers av aldersgrupper, mens de i samfunn med gode velferdsordninger ofte er mer horisontalt integrert i egen aldersgruppe. Resultatet kan bli alderssegregerte samfunn.

2.2 Individ og miljø

De kulturelle, sosiale og fysiske omgivelsene er viktige for sosial integrasjon mellom individer og grupper. Fysiske hindringer for samvær og deltakelse, som dårlige transportforhold og farlige trafikkforhold, er viet spesiell oppmerksomhet i WHO's prosjekt «eldrevennlige byer». Historiske betingelser som tradisjoner om pleie og omsorg for eldre og holdninger til eldre generelt, kan ha betydning for utformingen av dagens velferdsordninger. Demografiske forhold, som den prosentvise andelen eldre, og politiske forhold, som eldres representasjon i offentlige organer, er alle faktorer som sammen med økonomiske og individuelle faktorer påvirker de eldres integrasjon og velvære i lokalsamfunn.

2.3 Lokalsamfunn

Lokalsamfunn er et begrep som er blitt mer normativt enn deskriptivt og er lite presist i forhold til å beskrive et gitt fysisk område. NorLAG-studien (Slagsvold 2006) bruker betegnelsen lokalsamfunn om kommuner og bydeler, og det er denne betydningen av begrepet vi bruker i denne rapporten. Lokalsamfunnets fysiske og sosiale utforming, dets historie og selvforståelse er alle viktige aspekter for innbyggernes trivsel og integrasjon. Som et av hovedpunktene i prosjektet Eldrevennlige byer stadfester: *Å gjøre byene eldrevennlige er den mest effektive politiske tilnærmingen for å møte den demografiske aldringen.* Denne studien omfatter eldres liv i fire lokalsamfunn med de forskjellige levevilkår og muligheter for sosial integrering som finnes der.

På våre observasjons- og intervjuer har vi kommet i kontakt med flere eldre mennesker. Vi har valgt å introdusere de fire stedene vi har besøkt ved hjelp av fire miniportretter, fordi de viser til ulike måter å leve gode eldre liv på, gitt ulike omgivelser. Livet kan leves på mange måter, avhengig av kjønn, alder og hva omgivelsene har å by på. Ved hjelp av portrettene mener vi å ha fanget inn noe av det som preger stedet og skaper muligheter for livsutfoldelse for eldre mennesker. Vi har grepet fatt i det de selv vektlegger og forteller, og vi tror at det de sier om det stedet de bor er karakteristisk og ville kunne få tilslutning fra flere.

3 «Vest – en spansk landsby?»

Når en kjører bil over det trafikkerte krysset i Vest hvor fire veier møtes og trafikkllys regulerer biltrafikken, tenker en umiddelbart at bilene hindrer trivsel og liv, men går en ut på gaten og ser seg omkring finner en straks ut at bilene ikke dominerer stedet. For i kryssets umiddelbare nærhet ligger foretninger og institusjoner som trekker til seg folk og skaper en sosial tetthet som gjør at enkelte sier at Vest faktisk likner en spansk landsby.

3.1 Et møte i Vest

De eldre er til stede og synlige i bybildet i Vest. Et eldre, pensjonert ektepar vi besøkte hadde nettopp flyttet inn i en blokk like ved det nye shopping-senteret. Som mange andre eldre her hadde de solgt sitt gamle hus som også lå i bydelen. Leiligheten var dyr, men allikevel fikk de et overskudd ved å selge villaen. Det gir dem økonomisk slagkraft og handlingsrom. De trives i Vest, og slutter seg til beskrivelsen av bydelen som en landsby. Selv om «krysset» ligger nært og er sterkt trafikkert, skaper det liv.

Å bo i Vest er å bo sentralt, sier de. En av grunnene til å flytte dit de nå bor, var at trikken er like ved og så har de skogen like inn på seg med fine turstier. Forrige vinter var det flotte skiløyper like ved som ble preparert nesten hver dag. T-banen ligger to minutter fra boligen. På den måten er det lett å komme seg til venner som bor andre steder i byen. Skal de på kino, er det lett å komme seg til sentrum. Vest har mye å tilby. De har vært på møter i pensjonistforeningen, men funnet ut at det ikke er noe for dem ennå. Etter deres mening har man alt her: nærhet til byen og marka, butikker og et perfekt legesenter. Vest er et godt sted å bo for eldre med alle tilbudene på shopping-senteret. Om vi ikke har prøvd fiskedissen der, som er aldeles utmerket, må vi gjøre det, var ord til avskjed.

3.2 Det fysiske stedet

Bydelen består av to mer eller mindre distinkte sentre, Vest og Nedre Vest. Begge ligger ved stoppesteder for buss og trikk, men det er det sterkt trafikkerte og kompliserte veikrysset, med et nytt og et gammelt shopping-senter, som definerer Vest som bydel. Det gamle senteret omkranser en stor åpen plass hvor det om sommeren er benker og bord hvor folk sitter og drikker kaffe kjøpt i en mobil kaffebar. Her ligger samfunnshuset og et nytt fint bibliotek. I forlengelsen av den åpne plassen ligger flere butikker. Blant annet holder en elektriker til her som prises høyt på grunn av stor hjelpsomhet overfor eldre damer som ikke er så flinke med det tekniske.

Det nye senteret ligger på den andre siden av «krysset» og er bydelens kjerne. Her finnes apoteket, et legekontor, et bakeri og eldresenteret. Eldresenteret ble etablert på 1980-tallet og lå først i en villa en eldre mann hadde testamentert til eldresaken. Da villaen ble revet for å gi plass til forretningsvirksomhet fikk eldresenteret plass i forretningsbebyggelsens andre etasje.

På nettet presenterer det nye shoppingssenteret seg omtrent slik:

Vi ønsker deg **VELKOMMEN** til Norges hyggeligste nærsenter. Her finner du over 20 spennende forretninger, deriblant Norges beste matbutikk, byens største gave- og interiørbutikk, Vinmonopol med selvbetjening og apotek for å nevne noe. I tillegg til kaffe og noe deilig å bite i, kan du også benytte deg av vårt trådløse nettverk som har dekning på hele senteret. Her finner du også **POSTEN** inn i våre lokaler på gateplan. I 2. etasje tilbyr vi også helse og skjønnhetspleie.

Det er et mylder av forretninger og virksomheter i Vest: Eiendomsmeglere, klesbutikker for alle aldersgrupper, bokhandler, grillkiosk, sportsbutikk, jernvarehandel, antikvitetsbutikk, to store matbutikker (ingen av dem bringer mat hjem til folk), tre konditorier/bakerier med servering og en moderne kafé. Et par eldre damer vi snakket med mente at en i Vest kan finne alt unntagen møbler. Da må man ned til byen. Vil en ha mer byliv enn det Vest kan tilby, frakter trikk og buss en til sentrum hvert kvarter. Men bydelen kan by på langt mer i følge våre informanter. Det er flotte spaserveier i landlige omgivelser to minutters gange fra det trafikkerte krysset. Bussen frakter en ut

i uberørt natur på 20 minutter. Vest fremstår som et knutepunkt mellom by og land.

Befolkning og bebyggelse

De eldre over 67 år utgjorde i 2000 ca. 15 prosent av bydelens befolkning på ca. 22000. Vi bruker i det følgende tall fra Statistisk årbok for Oslo fra 2000 – før bydelsreformen i 2006, når ikke annet er angitt). På samme tidspunkt var 13 prosent av Norges og Oslos befolkning over 67 år. I 2007 nærmet eldretettheten i den nye bydelen seg gjennomsnittet i Norge, på ca. 13 prosent. Som ellers i landet er det her noen flere eldre kvinner (60 prosent) enn menn (40 prosent). Denne kjønnsfordelingen er nær landsgjennomsnitt. Eldreveilederen vi snakket med har inntrykk av at det bor mange eldre ektepar i Vest, et inntrykk som bekreftes av statistikken. Over 50 prosent av de eldre bor sammen med ektefelle eller samboer.

Det er ca. 13 prosent innvandrere i bydelen hvorav halvparten kommer fra vestlige land. Innvandreprosenten er blant den laveste i Oslo. Bare Nordstrand og Marka har færre innvandrere.

Vest er, med få unntak, en typisk middelkassebydel, dominert av eldre villabebyggelse, hvor befolkningen framstår som ganske homogen. Over halvparten av befolkningen har utdanning på høyskole eller universitetsnivå, høyest i Oslo, 13 prosent har bare grunnskolen. Høyt utdanningsnivå gir seg utslag blant annet i god økonomi og høy boligstandard. Ca. to prosent i bydelen var sosialhjelpsmottakere i 2006, landsgjennomsnittet er 3,5 prosent (Statistisk årbok for Oslo 2007). Halvparten av boligene i Vest hadde fire rom eller mer i 2000. Nå kan dette ha endret seg noe da det foregår en massiv utbygging av nye og funksjonelle boliger nær T-banestasjonen. Dette er to–fire roms leiligheter som ikke i utgangspunktet var tenkt for eldre mennesker, men det viser seg at det er en overvekt av eldre som flytter inn i de nye lettstelte leilighetene etter å ha solgt hus med have i strøket. Kirketjeneren i menigheten mente at det er blitt flere og en annen type eldre i Vest etter at de nye husene ble bygget. Han forteller at det var arbeiderklassen som bygget, men at det skjedde noe på tidlig på 1990-tallet, for da kom ressurssterke mennesker inn og kjøpte opp de små villaene og bygget dem om. I dag kan de selge dem og kjøpe de nye, dyre leilighetene. De som

bygget Vest er på vei til å dø ut, sier han. Eldreveilederen, som holder til på eldresenteret i Vest, støtter opp under kirketjenerens beskrivelse av stedet som tidligere mer preget av arbeiderklasse, men at bydelen i dag fremstår som annerledes på grunn av den nye bebyggelsen. Eldreveilederen forteller ellers at det bor mange eldre i den nærliggende Nedre Vest. Selvaag bygget noen av de første eldreboligene i landet i Vest. De var tiltenkt folk over 55 år. Eldreveilederen mener at husene er uhensiktsmessige for eldre mennesker, da de ligger nederst i en bratt bakke som det om vinteren kan være vanskelig å komme opp.

På Nedre Vest er det en blanding av rekkehus, eneboliger og blokker med rimelige leiligheter bygget på 1970-tallet. Her ligger to skoler og noen butikker. Da vi besøkte stedet var det liten aktivitet der, lite å se. Nedre Vest fremstod som en kontrast til det myldrende krysset. På grunn av den differensierte bebyggelsen har Nedre Vest en mer sammensatt befolkning både klassemessig og etnisk enn stedet Vest.

Forekomsten av negative kjennetegn som graffiti, forlatte biler, fulle folk, søppel og falleferdige hus er viktig å se etter når en skal beskrive folks fysiske omgivelser (Holland et al. 2007). Målt mot slike observasjonskategorier fremstår Vest som et velpleid sted. Det er få om ingen ytre forfallstegn eller tegn på desintegrasjon i bydelen. Den nye blokkbebyggelsen og det nye butikkssenteret gir Vest et anstrøk av å være en nyoppusset bydel. Noe annerledes ser det ut i Nedre Vest, men etter de flestes mening er det ikke Nedre Vest som definerer eller bestemmer hva Vest er.

3.3 Praksis på stedet

Eldreomsorgen i bydelen

Bydelen har to dagsentre for eldre (primært for de som er over 65 år), og to bo- og servicesenter. Bydelen har også to sykehjem. Det ene er privat, det andre kommunalt; begge drives for kommunale midler. Det er to eldresenter i bydelen: Vest eldresenter og Seniorsenteret.

Det er ansatt en eldreveileder i bydelen. Hun har kontortid en dag i uken i Vest og en dag i uken i nabobydelen. Hennes oppgave er å drive forebyggende arbeid blant de eldre. Hun kontakter alle ikke-brukere i bydelen

over 80 år for å informere om hvilke tilbud bydelen har til eldre. Mange er ikke klar over den hjelp de kan få, men svært mange av de eldre spreke og selvhjulpne 80-åringene er avvisende til det tilbudet hun kommer med. Når folk blir 85, 90 og 95 år blir de oppsøkt på nytt. Slik blir hjelpebehov fanget opp

Møteplasser

At Vest kan fremstå som en spansk landsby beror på flere ting. Det ene er det nye senteret som tiltrekker seg folk, både gamle og unge. Selve «krysset» skaper liv. De eldre er synlige i Vest. Vi har observert og telt eldre på vei over det sentrale krysset på flere tidspunkter på dagen og over flere dager. Det var flere eldre med stokk, krykker og rullator som ganske uforferdet gikk over krysset. Som andre steder er de ute på formiddagen, når klokken blir over tre og andre aldersgrupper begynner å komme hjem fra skole og arbeid blir det langt færre eldre å se. Lederen på eldresenteret forteller at det er en knapp under lysboksen på trafikklyset en kan trykke på. Da varer grønn mann fire sekunder lenger. En pågående aksjon for å få trafikken i krysset lagt i en tunell, har stor lokal oppslutning.

Sosial interaksjon forekommer ikke bare i de private rom, men også på de offentlig tilgjengelige stedene. Vi overhørte flere samtaler i et bakeri/konditori som tyder på en utstrakt grad av samvær, noe som bidrar til opplevelsen av tetthet og tilhørighet. Det kombinerte bakeriet og konditoriet som ligger i flukt med Vest-senteret, er en møteplass som både eldre og yngre frekventerer, men til noe ulike tider på dagen. Om morgenen og formiddagen er det både yngre og eldre der. Om ettermiddagen er det de unges tumleplass. Eldre ga uttrykk for at det nye Vest-senteret er et aktivum for de eldre. De behøver ikke å bevege seg utenfor bydelen for å få dekket sine behov. På et lite begrenset område finnes flere møteplasser som blir brukt både av unge og gamle uten at de har særlig kontakt med hverandre, men de er heller ikke til sjenanse for hverandre.

Et øyeblikksbilde: En morgen ved nitiden sitter en eldre mann på konditoriet og leser avisen. To eldre damer kommer inn. De hilser på mannen som går og skjenker seg en kopp kaffe. De skjenner på han for at han drikker for mye kaffe. Det er ikke sunt. Så blir det en utveksling om påsken. Den ene damen sier lett henslengt: «Jeg har gått fra hytte til hytte,»

underforstått at hun har vært på det ene besøket etter det andre hos venner og bekjente i bydelen i løpet av påskeuken. Andre eldre blir møtt med en hilsen når de kommer for å kjøpe brød. De som frekventerer kafeen daglig blir hilst til avskjed av betjeningen «vi sees i morgen». Når de samme eldre oppsøker samme sted over tid blir de etter hvert gjenkjent. De blir sett og trer ut av anonymitetens rekke uten at det nødvendigvis knyttes vennskapsbånd.

Det er flere offentlige/halvoffentlige møteplasser for eldre i Vest: eldresenteret, pensjonistforeningen og historielaget.

Eldresenteret

Det er vel 100 frivillige som sammen med en liten stab ansatte står for driften av eldresenteret. De sørger bl.a. for at det hver dag serveres god og rimelig mat i kafeteriaen, og de står for en utstrakt kursvirksomhet. Vest eldresenter er åpent hver dag fra klokken 8.00 til 15.30. Lederen for eldresenteret forteller at de har mange ressurssterke brukere, blant annet flere eldre lektorer som leder språkundervisningen på senteret. Senteret er meget brukt. 60 prosent av brukerne er damer. Det er i gjennomsnitt 850 innom senteret hver uke. Det vil si at $\frac{1}{4}$ av de eldre over 67 år er innom senteret i løpet av uken, men gjennomsnittsalderen på brukerne er 76 år. Lederen er litt bekymret for rekrutteringen av nye brukere, men ser et lyspunkt ved at «Stavgjengen», en gruppe eldre som går tur hver mandag, har begynt å bruke senteret. «Førrige mandag var det 60 stykker her,» forteller hun. Det kan bidra til å få flere spreke eldre til å bruke senteret, for det er en mental terskel som må overskrides for å gå inn gjennom eldresenterets dør. Noe som flere av våre informanter bekreftet. Fru E hadde vært på senteret en gang, men funnet ut at det ikke var noe for henne. Pensjonistvenninnene H og I gikk heller på konditori enn på kafeteriaen på senteret.

Senterlederen mener det er svært viktig at folk begynner å bruke senteret før de blir skrøpelige, for å opparbeide et nettverk før en blir for skral. Hun har flere eksempler på at eldre som har vært brukere lenge og blitt skrøpelige, har blitt godt tatt vare på. Om en først kommer som gammel og gebrekkelig uten å kjenne noen kan en lett bli frosset ut, sier lederen. Hun sier det også kan være et problem med klikkdannelse. Det kan være en fordel

for dem som er med, men virke ekskluderende for dem som ikke har funnet sin plass innenfor systemet. For mange er senteret en del av en daglig rutine. En mann kommer hver dag med trikken til eldresenteret. Han spiser og drar tilbake på samme trikkebillett. En annen gruppe menn kommer også hver dag. At menn bruker senteret redder flere ekteskap, mener senterlederen. Kvinnene er vant til å ha huset for seg selv og så får de mannen gående hjemme hele dagen når han blir pensjonist. Da er det bra at han går på senteret, så får hun et pusterom.

Eldresenteret er et tilholdssted både for pensjonistforeningen og for historielaget. *Pensjonistforeningen* er en stor forening med 700 medlemmer. Formannen er stolt av foreningen sin. Han er en meget sprek mann på 86 år, og bruker mye tid på å rekruttere folk. Han oppsøker hver nyslåtte pensjonist i bydelen, informerer om foreningen og oppfordrer dem til å melde seg inn. Han sier han kan gå flere ganger til én og samme person. Når han kommer igjen har de kanskje fått tenkt seg om og så melder de seg inn, sier han. Pensjonistforeningen er en «vakthund» for de eldres rettigheter, men har etter hvert fått mer preg av å være en hygge- enn en nytteorganisasjon. De har møter en gang i måneden og arrangerer turer av varierende lengde. Dagen før vi snakket med ham hadde han vært ute i tre timer for å rekruttere medlemmer til foreningen. Pensjonistforeningen i Vest er oppmerksom på de eldre i bydelen. Formannen sier at de gir en oppmerksomhet til alle som fyller 85, 90, 95 og 100 år. Tidligere fikk de blomster. Nå vil de ha vin. Det er de moderne eldre. De blir sett som sosiale individer og ikke bare bestemt ut fra det hjelpebehov de måtte ha.

Historielaget har 700 medlemmer, men disse tilhører flere bydeler utenom Vest. At historielaget har sitt tilholdssted på eldresenteret er helt naturlig, da de fleste medlemmene er pensjonister og mellom 75 og 80 år. Historielaget har mange skriveføre mennesker, sier formannen. Han understreker at ved å være aktiv i historielaget kan en utøve et virke og yte noe for andre når en ikke lenger kan holde på med det yrket en opprinnelig hadde. Lederen på eldresenteret sier noe av det samme. For de frivillige ser ikke på seg selv som brukere. De er ytere, og ved å yte noe sammen med andre oppstår det en form for kollegialitet mellom de frivillige. For dem er senteret

noe mer enn et sted å være. Ved å få kolleger har de fått tilbake noe av det de tapte da de ble pensjonister.

Generasjonsforhold

Tettheten som er en del av opplevelsen av Vest beror også på forholdet mellom generasjonene. Flere vi snakket med nevnte at barn bygger hus i foreldrenes have, eller overtar huset når foreldre flytter inn i de nye leilighetene. Mange har både foreldre og besteforeldre i bydelen. Noe som blant annet gir seg utslag i at mange barn blir hentet i barnehaven av sine besteforeldre. Dette relativt tette generasjonsforholdet blir påpekt av kirketjeneren. Mange dåpsbarn har foreldre som har gått i menighetens barnehage som små, og han kjenner dem igjen etter mange år. Vi spurte elleve unge om de kjente noen eldre på stedet. Ni av dem svarte at de kjenner eldre som bor i Vest. I flere tilfeller var det en bestemor. Det er en indikator på at generasjonene ikke er fremmede for hverandre. Sosial interaksjon innen og mellom generasjoner er med på å skape og vedlikeholde forestillingen om Vest som en spansk landsby.

3.4 Forestillinger om stedet

Forestillinger om et sted kan være løsrevet fra praksis på stedet. Man kan ha overdrevne forestillinger om for eksempel hvor mange barn som bygger hus i foreldrenes haver og om hvor spreke de eldre på stedet er, men når mange har samme forestillinger om samme fenomen nedfeller det seg som en stedlig sannhet uten at det nødvendigvis gjenspeiler omfanget av fenomenet. Forestillingen om at Vest er et trivelig sted å bo for eldre står sterkt. Det gjentas i mange sammenhenger, av folk i ulike aldre og av folk som innehar ulike posisjoner. Kirketjeneren sier for eksempel at de eldre ikke mangler noen ting og at de fleste trives veldig godt. Det er gjennomgangsmelodien. Selv om mange eldre er på flyttefot, fra villaer til leiligheter, skjer flyttingen innenfor bydelens grenser.

Forestillinger om et sted har mye å si for trivselen og følelsen av trygghet versus utrygghet. I følge NorLAG-undersøkelsen føler over halvparten av de spurte eldre seg trygge dersom de skulle gå ut om kvelden. Det kan virke som om tanken på at det er farlig å bevege seg utendørs når mørket faller på er

mer fremtredende i NorLAG-undersøkelsen enn i folks forestillinger om det trygge Vest, hvor utrygghet ikke problematiseres.

Vi har ikke inntrykk av at folk i særlig grad identifiserer seg som Vestboer, noe som delvis blir bekreftet av NorLAG-undersøkelsen hvor bare 1/3 av respondentene svarer at de føler tilhørighet til stedet, kanskje fordi Vest er under bygningsmessig omforming. Det er få fortellinger om fortiden i Vest. Vi fant ingen «nostalgi» om at ting var bedre før. Vest har blitt et mer klassehomogent strøk. Beboerne så ut til å identifisere seg mer med folk enn med de fysiske strukturene. «Her er det veldig greie mennesker å snakke med,» sa for eksempel formannen i pensjonistforeningen. Forestillingen om Vest er at det er stedet hvor de friske, ressurssterke og hyggelige eldre bor.

Forestillingen om Vest som stedet for de vellykkede eldre står sterkt og motforestillingene er få. Det var bare kirketjeneren som eksplisitt nevnte at det nok fantes ensomme eldre som hadde flasker som eneste trøst. Han siterte en mann som sa at materielt manglet han ingen ting, men han følte seg totalt ensom og forlatt. Til tross for all velstand og sunnhet finnes det også i Vest noen i åndelig nød.

Selv om folk bor på et relativt stort område målt i kvadratkilometer er forestillingen og fortellingen om Vest begrenset til de attraktive områdene omkring det nye Vest shoppingssenter, og den lett tilgjengelige marka.

5 En ung og trendy bydel i Oslo Øst

Bydel Øst ligger i sentrum av Oslo og har ca. 40 tusen innbyggere. Bydelen er et mangfoldig og spennende sted å bo, med et rikt forenings- og kulturliv, mange kafeer og restauranter. Bydelen har historisk forankring i industri- og håndverksnæring og forretningsvirksomhet, og det er et myldrende liv i parker og på gater.

«Bor det noen gamle her 'a?»

Øst kryr av folk mellom 20 og 40 år, ofte med barnevogn. Når vi spurte unge folk i Øst om de kjente noen gamle folk, ristet de fleste på hodet. Noen kjente en nabo «litt» og flere sa de skammet seg over aldri å ha tenkt over spørsmålet, men en jente oppsummerte erfaringene presist da hun overrasket utbrøt: *«Bor det noen gamle her 'a?»*

5.1 Møte med en Østbeboer

Vi hadde avtalt et møte med en eldre mann over telefon og han satt på eldresenteret sammen med to damer og en mann da vi kom. Han er en stor kar på 69 år, født og oppvokst i bydelen, har tatoveringer på kraftige underarmer og bruker gåstol på grunn av et ødelagt kne. Han er utdannet kokk og har vært i marinen, men har levd et omskiftelig liv etter at han ble enkemann, etter hva han forteller. En del år bodde han i en «antikk» mine-sveiper på Akershuskaia og var vaktmann for en veteranbåtklubb. Det han husker best fra barndommen i bydelen er alle gateslagsmålene. Han har bodd mange steder i Oslo før han flyttet tilbake til Øst og bor nå i omsorgsbolig som ligger i flukt med eldresenteret. Dit går han nesten hver dag, for han har mange venner som kommer til senteret.

Han har bodd på vestkanten tidligere, men trives best her øst «for her er det mer kontakt mellom folk og særlig på eldresenteret,» som prises i høye ordelag på grunn av alle turene og aktivitetene de arrangerer. Han trives i Øst, sier han, for det er så mye pent å se på. Han går mange og lange turer i området. Stedet puster av liv etter hans mening, for her er det fine hus med

sjel og ikke sånn kald betong som han ser nede mot kaien fra balkongen sin. På balkongen har han sol hele dagen og kan se både Bunnefjorden og Oslofjorden, og noen gamle trehus.

Når han snakker om Øst snakker han om eldresenteret, gatene, husene og Kiwi butikken. Det er det som er Øst. Selv om Øst har forandret seg mye med alle de nye kafeene og unge menneskene som har flyttet inn, er mange av gatene og husene som de alltid har vært. Det skaper gjenkjennelse og tilhørighet for en gammel Østbeboer.

5.2 Det fysiske stedet

Øst er svært uoversiktlig og vanskelig å gripe gjennom et to-ukers feltarbeid. Øst ble i likhet med andre sentrale bydeler bygget opp omkring Akerselven og fabrikkene som etablerte seg langs den fra begynnelsen av 1800-tallet og fram til etter annen verdenskrig. Øst var et strøk dominert av arbeidsfolk. De bodde trangt med store familier i små leiligheter. I 1886 hadde Øst 13600 innbyggere, men i 1900 var innbyggerantallet fordoblet til 22000. I forbindelse med nedgangstider og massearbeidsløshet i tredveårene fortelles det om gatekampene mellom politi og arbeidsløse, og om kamper mellom guttegjenger tilhørende forskjellige gater og kvartaler. Bydelen hadde også en betydelig jødisk befolkning.

Befolkning¹ og bebyggelse

Bebyggelsen i Øst er dominert av eldre bygårder på 4–5 etasjer, ofte med et indre gårdsrom. Gårdene er bygget fra årene 1890 til ca. 1920. Det er også nyere blokker innimellom. Deler av bydelen består av den gamle trehusbebyggelsen fra omtrent samme periode. Øst har flere store parker som fungerer som møteplasser for Oslos befolkning. I de seinere årene er det opparbeidet nye grøntområder. Bydelen er ellers preget av travle handlegater med mange butikker og restauranter.

I løpet av 1980-årene gjennomgikk Øst en byfornyelse gjennomført av Oslo kommune som endret bydelens demografiske sammensetning. De små gamle leilighetene ble renoveret, toalett og bad ble lagt inn og kjøkken ble

¹ Befolkningstallene er hentet fra Statistisk årbok for Oslo 2000.

modernisert. 70 prosent av beboerne flyttet fra leilighetene sine i Oslo øst som følge av økte boutgifter. Dette, sammen med en sterk vekst i boligprisene utover 90-tallet og en etterspørsel etter klassiske leiligheter i sentrum, endret demografien i Øst. I dag er Øst en av «partybydelene» i Oslo. Den er dominert av unge enslige og unge familier med god råd. Det er et vell av barer, kafeer, restauranter og mange skoler og utdanningsinstitusjoner i bydelen. I 2000 bodde det i alt 26 tusen mennesker i Øst, fem prosent av Oslos befolkning. Av disse var ca. 50 prosent mellom 20 og 39 år. Det er den høyeste andel av denne aldersgruppen i noen bydel i Oslo. Utdanningsnivået er høyt. 45 prosent av innbyggerne har utdanning på universitets- eller høyskolenivå. De over 67 år utgjorde ca. sju prosent av befolkningen mot et gjennomsnitt på ca. 13 prosent i Norge. Andel sosialhjelpsmottakere er ca. ti prosent (Statistisk årbok for Oslo 2007). Bydelen hadde alt i år 2000 en relativt stor andel innvandrere, 29 prosent mot gjennomsnitt på 19 prosent for Oslo totalt. Også her er det aldersgruppen mellom 20 og 39 år som dominerer.

Tross mange parker er bydelen forholdsvis ufremkommelig for eldre og funksjonshemmede på grunn av sterk gjennomgangstrafikk og kafeer og forretninger som tar opp mye av plassen på fortauene. Vi så mange eldre streve seg over hindringer for å komme til de forretningene de skulle til. Flere områder er svært dårlig vedlikeholdt, og det var en god del søppel i gatene. I helgene var Øst et festområde med mye høy musikk og berusede folk i gatene.

5.3 Praksis på stedet

Øst er en ungdomsbydel og selv om det bor ca. 3000 gamle mennesker her er de svært usynlige og virker nesten malplasserte i dette miljøet. Det er stor gjennomstrømning av beboere, mange unge i etableringsfasen som bosetter seg her, flytter når barna blir eldre fordi de er redde for miljøet (personlig meddelelse fra formann i historielaget).

Et øyeblikksbilde: En 50-årig, meget full, tynn kvinne med tynnslitte klær, går forbi kafeen hvor vi sitter og observerer, hun snubler litt og sier høyt og sint: «Faen ta de pene; dumme; unge menneskene»!

Eldreomsorgen i bydelen

Øst har tre sykehjem og to eldreentre. Ett sykehjem er kommunalt og to er private. Bydelen har en trygghetsavdeling for eldre med en vanskelig livssituasjon, som ligger i en annen bydel. Det er en del av Oslo kommunes tilbud til eldre. Eldreomsorgen omfatter også en hjemmetjeneste som i Oslo generelt er basert på fritt brukervalg.

Øst eldrecenter ligger i en gammel brannstasjon midt i en av de travleste handlegatene. Senteret drives av Røde Kors. Lokalene er små og litt nedslitte, men hyggelige. Bakgården er opparbeidet med planter og sitteplasser. Lederen forteller at de har ca. 100 brukere og at det er vanskelig å rekruttere nye eldre til senteret, delvis fordi de har en stor etablert brukergruppe på rundt 80 år som bor i Øst og delvis fordi de «nye eldre» ikke ser ut til å være interesserte. Bare ca. 30 prosent av de over 65 bruker senteret. De som kommer på eldrecenteret er selvhjulpne. Hun forteller videre at selv om flere av brukerne har barn, har ingen barn som bor i bydelen. Oslostatistikken fra 2000 viser også at 72 prosent av de eldre i bydelen bor alene, mot 47 prosent i Vest. Styrer har skjenkebevilgning og serverer både vin og øl til medlemmer, men berusete kommer ikke inn. Hun forteller at terskelen for å bruke senteret er lav, for man trenger ikke å melde seg på aktiviteter som trim og lignende. Øst eldrecenter omfatter et eldrecenter for innvandrere. De møtes hver torsdag og utgjør en separat enhet.

Et eldrecenter er drevet av Kirkens bymisjon. Senteret er påkostet og ser mer ut som et finere selskapslokale enn et tradisjonelt eldrecenter. Det er også en uteplass ut mot en av parkene. Lederen er litt engstelig for at stilen skal bli for stiv og at det kan skremme vekk brukere. Hun påpeker, som lederen i Vest, at det foregår en «forgubbing» av senteret. De fleste er rundt 80 år. De gamle er begynt å bli veldig gamle og det er problemer med nyrekrutteringen. For å øke rekrutteringen prøvde senteret å rekruttere de rundt 60 som frivillige for at de etter hvert selv skulle bli brukere. Lederen påpeker at senteret har en høy stjerne blant befolkningen. Man må ha brukerkort og bo i bydelen for å bruke senteret selv om man også tar imot besøkende fra Øst og andre deler av bydelen. Lederen peker på at det er en tendens til gruppedannelse og til å stenge nye brukere ute. Dette er et problem hun jobber med. Eldrecenterne har et stort og variert tilbud til sine brukere som

spenner fra matservering, trim, svømmebasseng og hår- og kroppsspleie til språkkurs, kortklubber, håndarbeidsaktiviteter, foredrag og bussturer.

Møteplasser

Øst har flere store parker. Parkene brukes av forskjellige segmenter av befolkningen. Hovedparken er befolket av noen eldre og noen funksjonshemmede samt familier med barn og unge mennesker som soler seg på plenene om sommeren. En annen park domineres stort sett av alkoholikere og stoffmisbrukere, oftest menn. Den største parken brukes av familier med barn og ungdomsgrupper. De spiser og drikker, spiller fotball og leker. Videre møtes folk på kafeer, restauranter og barer, forretninger og gater. Disse møteplassene er dominert av yngre folk, selv om man også kan observere en del «moderne» eldre som ikke er så lette å plassere i eldrekategorien på grunn av påkledning og væremåte. Bakgårdene er viktige møteplasser i Øst. Ettersom mange av dem er låst, er de ikke så tilgjengelige for andre enn beboerne og besøkende. Vi besøkte imidlertid en stor opparbeidet og beplantet bakgård med benker og bord. Den fremstod som en oase i et trafikkbelastet miljø. Sist, men ikke minst, er biblioteket en viktig møteplass, spesielt for barn, unge og voksne, deriblant innvandrere. Da vi gjorde våre observasjoner i Øst var det ofte kø utenfor biblioteket om morgenen. Inne på biblioteket var det fullt av unge, mange med innvandrerbakgrunn, som leste, var på nettet eller gjorde lekser. Biblioteket har en utstrakt virksomhet rettet mot mange brukergrupper, men ingen direkte rettet mot eldre. Det er først og fremst eldresentrene som er møteplasser for eldre mennesker i Øst.

I tillegg til de fysiske møteplassene er det et blomstrende foreningsliv i Øst som i de fleste norske lokalsamfunn. Vi talte 17 idrettsforeninger, fem kor, seks korps, en musikkskole, seks lokale partiorganisasjoner, to speidergrupper, seks velforeninger og 21 andre foreninger som festivalforeningen, Øst historielag, Esperantoklubben, danse- og sjakkklubbene. Historielagets leder forteller at det er eldre og godt voksne som er med i laget, pensjonister som har tid og som kan skrive. Han forteller også at det er et Brannmuseum i nærheten som har sitt eget historielag, med rundt 80 medlemmer, mange er pensjonerte brannmenn.

Det er flere kirker i bydelen. Vi snakker med presten i en av dem som forteller at han har vært der i 20 år og understreker at kirken har vært svært engasjert i lokalsamfunnet i alle år. Det er en åpen kirke og presten kjemper for å beholde den åpenheten. Kirken har blant annet vært aktiv i religionsdialogen mellom muslimer, kristne og andre kirkesamfunn. Presten forteller at det er de unge som er kirkegjengere i menigheten, det er svært få gamle.

Snapshot fra hovedparken: Parken er full av ungdom på alle plener og benker – stort sett unge hvite mennesker. På benken ved bassenget sitter tre eldre venninner og bortenfor der en gruppe på 6–8: eldre, rullestolbrukere og noen barn. Bortenfor der igjen sitter en eldre mann og en eldre dame hver for seg. Vi spør de tre venninnene om de bor i Øst: «Ja, vi har bodd her hele livet og her er blitt så fint, med nyrestaurerte leiligheter». Vi spør om det ikke er blitt vel mye forandring. «Å jada, bare kafeer og ingen butikker, bare du skal ha ei strømpe må du til sentrum». Vi kommenterer at det ikke er noen konditorier her som passer for eldre. De ser forbauset på oss: «Vi har jo eldresentret og jeg var nettopp oppe på kafeen ved Rema, der går vi skjønner du, og de ved siden av her (de med rullestol) de holder seg her. Mannen min spiller bridge på eldresentret nå – men det begynner å bli for mange gamle der vet du». Jeg spør om ikke det er vanlig på eldresenter. Hun ler litt, «Jo, men det er liksom ikke noe nytt – bare de samme gamle. Men vet du at dronningen og kongen kommer her i Hovedparken på 16. mai, det er derfor de pusser opp musikkpaviljongen».

Øst som et sted for ungdom så ikke ut til å plage disse eldre damene, og den samme kommentaren hadde den eldre mannen vi snakket med på eldresentret, men det var heller ingen kontakt mellom aldersgruppene. Vi kommenterte også overfor leder av historielaget at det ikke er noen konditorier for eldre i Øst og han svarer at det jo er mange kafeer og at mange eldre går på en betsemt kafè om kvelden og tar seg en pils. Den er ikke er så populære blant unge. Han påpeker at også parker i nærliggende bydeler er viktige møteplasser for eldre.

5.4 Forestillinger om stedet

Øst «slik det var i gamle dager» er et gjennomgangstema blant mange av dem vi snakket med. De store endringene i befolkningssammensetningen og den raske befolkningsendringen gjør kanskje folk litt nostalgiske. Bygningsmassen som stort sett er over 100 år gammel inspirerer også til å tenke på hvordan livet i bydelen var før. Presten i en av menighetene hevder at det før i tiden var solidaritet mellom folk i bydelen: «Mange var fattige og sleit, men de var ikke tapere. Folk var stolte av å bo i Øst, de brød seg om hverandre her, så kom de pengesterke unge og de som sleit ble tapere. Med den store utskiftningen av folk har solidariteten og respekten forvunnet,» mener hun. Man kunne tenke at det er vanskelig å være gammel her i Øst, men det er lite som tyder på det. De eldre vi intervjuet sa at det ikke var noe problem. De eldre vi snakket med hadde vokst opp i bydelen og hadde bodd der stort sett hele livet. Det gjorde at de hadde en sterk strøkstilknytning, om ikke til naboene.

6 Eventyrkommunen Nord – Ytterst mot havet

En reise langs kysten i Nord er helt spesiell, variert og vakker – Tilrettelagte muligheter for å se fornminner og byggverk fra fortida som tufter etter boplasser fra steinalder, jernalder og middelalder, jernaldergraver, svære avfallshauger fra Middelalder, jernvinneanlegg, samiske boplasser m.v.– Her er fine turstier – som strekker seg ned til kysten– Naturreservater og naturvernområder – En fantastisk verden med spor fra ei fortid med stor aktivitet – Veistrekninger over fjellterreng og med "hårnålssvinger" bratt ned mot fjordene.

«Kem e du?»

Nord har ca. 1000 innbyggere fordelt på flere bygder: det vil si at alle kjenner alle i bygda de bor. Som fremmed blir du lagt merke til og ofte frimodig stilt spørsmålet: kem e du? Og så fort du er plassert innenfor en eksisterende relasjon faller du på plass. Dette «tette samfunnet» preger både det generelle sosiale livet, de offentlige tjenestene og eldres livssituasjon i kommunen.

6.1 Et møte i Nord

Hr. H er 80 år, har vært enkemann i tre år og bor alene i en velholdt villa. Bygda han bor i har ca. 100 innbyggere. Hr. H møter oss i friluftsantritt og inviterer oss på kaffe og gode kaker. Han passer godt på seg selv, sitt hus og sitt naust. Han er nøye med å lage middag hver dag (hvis han ikke spiser hos ett av barna) og med å holde det fint hjemme og alltid ha kaker til besøkende. Han vet hvor han kan kjøpe det gode brødet og de gode kakene og reiser langt for å få tak i dem. Han har to barn som bor like ved, en datter i nabobygda og mange barnebarn og olderbarn som kommer på besøk

Han har ingen problemer med å skaffe det han trenger. Han har egen bil, og da butikken i bygda ble nedlagt innredet han et kjølerom i det store huset sitt og fylte det med varer. Da barnebarna kom på besøk spurte de om bestefaren hadde åpnet kiosk. Han klarer seg fint alene og sier han er sin egen hjemmehjelper.

Hr. H. har mye å gjøre. Da vi kom hadde han nettopp kommet opp fra båtnaustet som han holder på å renovere. Det er ikke det eneste vedlikeholdsarbeid han har. Hytta på fjellet skal også males, men det han setter mest pris på, er besøkene ut til fugleøya om våren. Når han overnatter der ute kan han sitte om morgenen og se på teisten fange sil og mort. Når teisten har silen i nebbet så ser det nesten ut som fuglen har barter, sier han, og ler av tanken på den bartebehengte fuglen. For 14 dager siden var han og noen kamerater på hyttetur på innlandet og der fisket de 120 røyer. Noen ga han bort og noen havnet i fryseren. Han har en kamerat som han skal besøke og da skal han fiske ørret.

Da vi gikk måtte vi smake på bringebærene han hadde plukket. Han har tatt bringebærbusker ned fra fjellet og plantet dem i hagen, og så viste han oss ærfuglegg, småmåseegg og måseegg han hadde sanket.

6.2 Det fysiske stedet

Nord ligger ut mot havet. Kommunen er delt i «nordbygdene» og «sørbygdene». Nord har storslagen natur med høye fjell, store fjellvidder, dype fjorder, vide strender og idylliske bygder, «et Norge i miniatyr,» som det står i mange turistbrosjyrer. Det eneste større tettstedet som betjener Nord med kjøpesenter og videregående skole ligger i en annen kommune. Reisen derfra gjennom indre Nord går over jordbruksbygder og høyfjellsvidder før veien stuper gjennom et gjel mot fjorden. For å komme fra den ene delen av kommunen til den andre, kjører man også over fjell og vidder og langs fjorder. Det er veiforbindelse mellom alle bygdene, men over en times kjøretur mellom dem. Havet og fiske har vært næringsgrunnlaget her i all tid.

Nord- og sørbygdene

«Nordbygdene» består av to mindre bygder, mens «sørbygdene» består av tre.

«Nordbygdene»

Kommunesenteret ligger i en av nordbygdene og har ca. 400 innbyggere. Bygda er omgitt av dramatisk natur, det ligger i en trang fjord omkranset av høye fjell. Bebyggelsen er tett, består stort sett av trehus og er konsentrert

omkring kaia og 3–4 langsgående og tversgående gater. Dette er det eneste tettstedet med litt bypreg, og tiltross for mange velholdte hus gir stedet et nedslitt inntrykk. Her er rådhuset, skole opp til 10. klasse, barnehage, bibliotek, svømmehall, sykehjem og tre bedrifter knyttet til fiskeindustrien. Det er også et anlegg for rorbaturisme, én stor dagligvarebutikk og to kafeer. Det er stor kai med anløp av bilferje i sommerhalvåret. Kommunesenteret har også legekontor tilknyttet sykehjemmet med legetjeneste fra nabokommunen tre ganger i uka.

Nabobygda ligger ca to km. fra Kommunesenteret. Denne bygda har under 200 innbyggere. Bygda ligger i en vik mellom høye fjell og har spredt bebyggelse langs to langsgående veier; bygda er velholdt og alle hus har hage, det er flere nye store hus. Bygda har en gammel kirke, en dagligvarebutikk, tre bedrifter knyttet til fiskeindustrien, en kafé og to rorbuanlegg. Skolen og barnehagen er nylig nedlagt og barna går på skole og i barnehage i Kommunesenteret. Bygda har tidligere vært kommunesenter med doktorbolig, bank og lensmann, men dette er nå flyttet til Kommunesenteret og lensmannen til nabokommunen.

«Sørbygdene»

Storbygda er den mest folkerike av sørbygdene og har ca. 150 innbyggere. Bygda ligger på en slette ved en åpen fjord. Bebyggelsen består av hus med hager som ligger på begge sider av hovedveien som fører til de andre sørbygdene. Bygda har nedlagt butikk, men et poståpneri, grunnskole, svømmehall og barnehage, en trelastbedrift og et nytt rorbuanlegg med kafé.

Mellombygda har rundt 100 innbyggere og ligger vakkert og åpent til på et nes ved fjorden. Husene er samlet langs en gate med småveier opp til de velholdte husene, med fine hager. Bygda har en dagligvarebutikk, et forholdsvis nytt og pent sykehjem som ligger midt i bygda, og ett lite rederi. Bygda har flere nye hus. Hovedveien er lagt utenom bygda.

Veslebygda har under 100 innbyggere og ligger ytterst på et nes med utsikt mot storhavet. Bebyggelsen ligger også her langs hovedveien, men er mer spredt enn i de større bygdene. Bygda har ett fiskemottak og ett bedehus, mens butikken og skolen er nedlagt.

Siden 1960-årene har Nord, som mange kommuner i Nord Norge, hatt stor befolkningsnedgang: fra ca. 2000 i 1960 til i underkant av ca. 1000 innbyggere i 2005. Kombinasjonen av fiske og jordbruk har vært viktigste levevei i Nord. Fra ca. 1890 til 1960 var det en sterk befolkningsvekst som i første rekke skyldtes gode fiskeforekomster og at kystfisket ble motorisert. Denne økningen holdt seg til ca. 1960-tallet. Det var livlig næringsvirksomhet knyttet til fiske og et yrende folkeliv i bygdene. Det fortelles at det var hele fem bakere i Nordbygdene på den tiden. Bygdene er i dag, med noe variasjon, preget av fraflytting og en viss sentralisering av viktige sosiale arenaer som skole, postkontor, butikk og kafeer.

Befolkning og næringsgrunnlag²

Nord har et høyere antall eldre og lavere antall unge enn resten av landet. I 2001 var ca. 20 prosent av befolkningen over 67 år. Nesten halvparten av innbyggerne har videregående skole (flest menn), ca 6 % (flest kvinner) har kort universitets- og høyskoleutdanning og svært få har lang universitets- og høyskoleutdanning.

Fiske, oppdrettanlegg og fiskeindustri er sammen med offentlig forvaltning de viktigste arbeidsplassene i kommunen. I 2001 var ca. 20 prosent av den yrkesaktive befolkningen sysselsatt i primærnæringene, ca. 20 prosent i industrivirksomhet, ca. 40 prosent i offentlig administrasjon og tjenester, og ellers litt over 20 prosent i annen privat virksomhet. Videre var andelen uførepensjonister dobbelt så høy som i landet som helhet og det samme gjaldt antall sosialhjelpsmottakere, ca. syv prosent mot 3,5 i landet som helhet (Folke- og bolig tellingen 2001). Nord har vært en fattig kommune i «alle år».

Nord har en liten samisk minoritet. I Kommunesenteret har en asiatisk familie startet en restaurant, men ellers var det ikke mange bosatte flyktninger eller innvandrere i kommunen fra land utenfor Europa. Statistikk viser at litt over én prosent av befolkningen har ikke-vestlig innvandrer-

² Tallene i dette avsnittet er hentet fra Folke- og bolig tellingen 2001 når ikke annet er nevnt.

bakgrunn. Landsgjennomsnittet var i 2001 6,6 prosent (Lie 2002). Kommunen har ikke flyktningmottak.

Fiske, fiskeoppdrett og foredling er fremdeles viktige næringsveier i Nord. Men det er også opprettet en bedrift for bygningsmaterialer, en kartongfabrikk og flere bedrifter for turisme. Skolene og sykehjemmene er viktige arbeidsplasser, sykehjemmene først og fremst for kvinner, men mange pekte på at det mangler arbeidsplasser til de utdannede kvinnene i kommunen.

6.3 Praksiser på stedet

Eldreomsorgen i kommunen

Kommunen har to tradisjonelle sykehjem med enerom til alle, ett i Kommunesenteret i en av nordbygdene og ett i mellombygda i sørbygdene. I sykehjemmet i Kommunesenteret var tre av de rundt 17 beboerne yngre funksjonshemmede som ikke har annet tilbud. Sykehjemmet ligger i et eldre bygg og gir et noe nedslitt inntrykk, men begge sykehjemmene har relativt god bemanning. Hjemmehjelp og hjemmesykepleie er en del av sykehjemsstaben; det er integrert tjeneste. I sykehjemmet i Kommunesenteret utgjør det 20 årsverk fordelt på 30 ansatte, alle er fra kommunen. I tillegg har mange eldre trygghetsalarm og er under tilsyn fra sykehjemmet. Det andre sykehjemmet i Nord er relativt nytt og velholdt og har 17 plasser (15 beboere). Flere hjemmeboende eldre får hjemmehjelpstjenester derfra, og personalet har også ansvar for to psykiatriske pasienter. Dette sykehjemmet har 18 årsverk fordelt på flere ansatte. Enhetsleder for eldreomsorgen påpeker at sykehjemmene har oversikt over alle over 67 år i kommunen – hvor mange som er på sykehjem, som får hjemmehjelp og hvor mange som er aleneboende.

Mens folketallet i kommunen går ned holder tallet på eldre seg stabilt. Ordføreren påpekte at eldresektoren tar en stor del av et meget anstrengt kommunebudsjett. Antall pleiere er også stabilt og det reduseres ikke selv om rammebetingelsene blir strammere. Nord prioriterer eldreomsorgen. Folk bor lenge hjemme i denne kommunen og det kan de fordi de fleste har slekt og venner/naboer som hjelper dem, og fordi det er en bra hjemmetjeneste, i følge ordføreren. Ordføreren mener at Nord har et godt omsorgstilbud, men hadde det vært penger ville han ha styrket aktivitetstilbudet til de eldre på

sykehjemmene, det er ikke eksisterende i dag. Ordføreren påpeker også at de gamle som er pensjonister og bor hjemme skulle blitt mer involvert i det som skjer. Andre sier at de mellom 65 og «sykehjemmet» aldri har hatt noe tilbud og aldri har bedt om noe. De har slekt og venner som tar seg av det som trengs av hjelp og støtte. Det er en utbredt oppfatning blant våre informanter at det er bra å bli gammel i Nord.

De ansatte på sykehjemmet i Kommunesenteret forteller at det er få aktiviteter for de gamle ettersom mange er senile og de fleste er svært gamle. Den eldste er 97 år. «De vil ikke ut» sier en. Et par bor på sykehjemmet om vinteren, men vil hjem om sommeren. Mange reiser hjem i perioder. Beboerne begge steder har kontakt med familie og naboer. De ansatte forteller at de er fleksible og prøver å la de eldre bo på sykehjemmet der de hører hjemme. Helga som nå er 90 var tidligere bestyrer på sykehjemmet der hun nå bor, i en årrekke. Hun sitter i «havestuen» og ser ut over fjorden når vi kommer inn. Helga er fra nabobygda, men fordi hun har en sønn i denne bygda fikk hun komme hit og her har hun bodd i sju år. Hun forteller litt om arbeid på sykehjemmet i hennes tid, men vil ikke kommentere om det var bedre før enn nå.

Slektskap

Forholdsvis store avstander mellom bygdene ser ut til å knytte beboerne i Nord nært til det stedet de bor og er født. Folk er stort sett knyttet sammen gjennom slekt og familie ettersom det har vært svært begrenset tilflytting siden 1960-tallet. De eldre ser ut til å være vertikalt integrert i familier og slekter. Ettersom det ikke er noen virksom pensjonistforening og ingen egentlige spesielle tilbud til pensjonister, ser ikke eldre ut til å være noen «offentlig» sosial kategori før de kommer på sykehjemmet. Eldre blir boende hjemme så lenge som mulig, og ettersom de fleste har slekt i nærheten og det er et bra hjemmehjelptilbud i kommunen, bor mange hjemme til langt opp i 80–90-årsalder. Eldre som bor alene, men som ikke har bil eller ikke kan kjøre, får hjelp til å handle, til snømåking og til legebek, av naboer, venner og familie. Man er helt avhengig av bil ettersom det nesten ikke er offentlig kommunikasjon som knytter bygdene sammen. Nesten alle har egne hus

med velstelte hager. Eldre er synlige der de bor, på veier, i butikker og ser ut til å være aktive i foreninger.

Foreningsliv

Ifølge hjemmesiden er det 29 foreninger i Nord. Foruten velforeninger i de forskjellige bygdene finner vi en rekke interesseforeninger som idrettslag, sanglag, husflidslag, jeger- og fiskerforeninger, kirkeforening, kultur- og historielag, skytterlag, teaterlag med flere. Her er også en Røde Kors forening, sameforening, skolekorps og Badeklubben. Ifølge våre informanter er de eldre og pensjonistene viktige for driften av foreningslivet i kommunen.

Møteplasser

Møteplassene varierer fra bygd til bygd, men butikk og kafeer er viktige møteplasser spesielt for eldre aldersgrupper. Når disse blir nedlagt skaper det et «sosialt tomt rom» i lokalsamfunnet. De bygdene som ikke lenger har butikk klaget over at det ikke lenger var så lett å møtes. En pensjonistforening er akkurat startet i en av sørbygdene, for etter at butikkene der ble nedlagt ble det vanskeligere for folk å møtes. Sykehjemmene er steder kjenninger møtes for å besøke sine slektninger. Skole- og idrettsarrangementer er også møteplasser først og fremst for yngre folk, men og for besteforeldre. Butikkene både i nord- og sørbygdene hadde satt frem stoler og bord der folk kunne slå seg ned. Der var det flest eldre menn å se. I nordbygdene er det kafeer, og de var besøkt av alle aldersgrupper. Det er bare en kirke i kommunen, men gudstjenester holdes i alle bygdene og blir da møteplasser.

6.4 Forestillinger om stedet

Innbyggerne beskriver Nord som et godt sted å leve, men det er først og fremst den egne bygda folk referer til. «Dette er et godt sted å bli gammel» – «Et godt sted å leve,» «Ikke sånt stress som i byen», «Folk bryr seg om hverandre her,» er utsagn som går igjen. Folk sier de er «knyttet til naturen,» de er «fascinert av naturen». En forteller at hun har bodd lenge i en stor by med små barn hvor hun måtte løpe for å rekke alt. «Her har vi så mye tid at vi ikke vet hva vi skal gjøre med den,» og hun hevder at man får «ro i sjela»

av å bo i sånne omgivelser. Mange roser også bygda og kommunen for dens ro og samhold: «Her har vi åpne dører og vi låser aldri døren».

Alle spurte sier det er en sterk stedtilhørighet blant folk, men først og fremst til egen bygd, til landskap og folk der. Mange fremhever at det er selve landskapet, fjæresteinene, fjorden og fjellene som skaper tilhørighet. Både Alfred som ferdes ute i naturen så mye han kan og Helga som sitter på sykehjemmet i vinterhagen og ser ut fjorden og fjellene, snakker om naturen.

Fra NorLAG-surveyen tok vi ut data omkring samhörighet og trygghet i nærmiljøet, og ba informantene kommentere svarene fra folk i Nord.

Tilhørighet

NorLAG-undersøkelsen formulerte spørsmålet om tilhørighet som følgende påstand: *Jeg føler at jeg hører til på dette stedet*. Svaralternativene var: stemmer ikke i det hele tatt / stemmer nokså dårlig / stemmer delvis / stemmer nokså godt / stemmer helt. Her svarte ca. 50 prosent av innbyggerne i Nord at det stemte helt. Dette kjente alle våre informanter seg igjen i og var forbauset over at ikke flere mente at det stemte helt. Flere påpekte at det tidligere hadde vært motsetninger mellom stedene, men at det ble mer samhold da veiene kom og bandt bygdene sammen. De understreket naturen og stedet som spesielt tilhørighetsskapende sammen med familie og slekt. Når folk ble bedt om å spesifisere hvilket sted de følte tilhørighet til, svarte de fleste:

Til egen bygd (ofte der de var født og oppvokst)

Til fylket

Til Nord (kommunen)

Til Nord-Norge

Til Norge

Hvor Nord lå i hierarkiet varierte litt, men det lå aldri høyest. Den følelsesmessige tilhørigheten samsvarer ikke alltid med den politiske og administrative inndelingen.

Samhold

På påstanden i NorLAG-undersøkelsen at: *Dette er et miljø med sterkt samhold*, svarte 35 prosent at det stemmer helt, det er bare i Sør at flere, 43

prosent, svarer bekreftende her. Våre informanter var overrasket over at ikke flere var enige i påstanden og spekulerte på hva det kunne bety. Enkelte mente at det kunne ha noe å gjøre med forholdsvis store inntektsforskjeller i kommunen som for eksempel blant flinke fiskere og minstepensjonister. Noen mente at folk blir opptatt av hva andre har av penger. En nevnte en gammel intern strid i administrasjonen som fikk ringvirkninger i befolkningen og delte bygdene i for- og mot-grupper som mulig grunn for svarene. En annen forklarte svarprosenten med generasjonsmotsetninger. «De unge har store hus og dyre møbler og reiser til utlandet to ganger i året. Det er slike ting de gamle ikke er vant til.» Hun mente det ikke er klasseforskjeller mellom folk i Nord, men forskjeller i levemåte mellom unge og eldre. En annen pekte på at de nye veiene førte til at folk begynte å reise mer, noe som igjen førte til generasjonsmotsetninger og mindre samhold fordi det var de unge som reiste og de gamle som ble igjen. «Når de unge kommer tilbake med høy kompetanse, blir det forskjellige verdier.» Andre igjen påpekte at noen familier markerer seg sterkt i kommunen og at dette skapte misunnelse.

Om å stole på folk

På NorLAG-undersøkelsens påstand: *Folk flest er til å stole på*, svarte i underkant av 70 prosent av beboerne i Nord at de var helt enige. Her svarte færre folk i Nord bekreftende enn i de tre andre lokalsamfunnene. I Øst svarte for eksempel nesten 80 prosent det samme. Dette overrasket alle vi spurte. De mente det er mye tillit blant folk i Nord. Men noen nevnte at Nord består, som de fleste kommuner i Norge, av bygder som står i et visst motsetningsforhold til hverandre. Den minste av nordbygdene hadde tidligere vært den sentrale bygda i kommunen med lensmann og doktor, men den største bygda hadde nå overtatt som kommunesenter. Det hadde ført til visse motsetninger, men de fleste understreker at motsetningene ikke fører til konflikter og at de var større før. Men det ble påpekt at for noen kan det være vanskelig å komme tilbake til egen bygd når du har tatt utdanning, du blir ikke profet i eget land. «Her er janteloven sterkere enn kjønnsdriften og da stoler man ikke på andre, alle konkurrerer om de samme knappe ressursene, da blir det mistillit,» forklarte en. Andre nevnte de tette sosiale båndene mellom folk i bygdene i Nord. Når alle vet alt om hverandre og sladder

går, er det ikke så rart at man ikke stoler på hverandre. Andre igjen nevnte gamle motsetninger mellom familier og slekter som mulige årsaker til at noen ikke stoler på andre.

Karakteristikk av bygdene

Vi ba flere av våre informanter karakterisere bygdene i kommunen og fikk ganske entydige karakteristikk. Kommunesenteret, den største av nordbygdene, beskrives som en åpen sosial bygd, den er livlig og mye uteliv, folk er åpne, tolerante og lette å få kontakt med. Men det er et lite samfunn med mye folkesnakk, «alle er i slekt eller familie» og «alle vet alt» om hverandre. Noen pekte imidlertid på at samholdet og hjelpsomheten var større før og at folk i dag tenkte mest på seg selv.

«Den minste av nordbygdene er en mer lukket bygd,» sa flere, som også mente at den er litt snobbet. Det ble også nevnt at folk der er litt sytete. «Men, bevars, det er flinke folk der, de har klart å etablere solid industri». Noen informanter mente at folk her følte seg forfordelt da skolen, doktoren og lensmannskontoret ble flyttet. En fortalte at da skolen flyttet til Kommunesenteret var noen foreldre redde for den dårlige påvirkningen barna ville få av å gå på skole der.

Om sørbygdene mente folk: «*Storbygda* har engasjerte, flinke folk, men bygda er preget av litt slitne ildsjeler, det er de samme folkene som har stått for mye av initiativet,» var en utbredt oppfatning.

«I *Mellombygda* er det også veldig driftige folk». Det er en velstelt bygd med flere nye hus og mange derfra har tatt utdanning.

Veslebygda ble beskrevet som en litt aldrende bygd, «med mange flinke og driftige folk».

7 Sør – vakker og vennlig

Sør er en kommune med mange små og store perler. Kommunen strekker seg fra kysten og opp gjennom dalførene til fjellheimen i nord. På ens ferd fra hav til hei eller omvendt finner en mange vakre steder hvor en kan slappe av og bare nyte den vakre naturen. Folk i Sør er vennlige og hjelpsomme.

Heimføding og verdensborger

Sør er en kommune preget av tradisjon ved at mange i kommunen har bodd der i generasjoner. Flere slekter kan føres tilbake til 1600-tallet. Folk er stedbundet – en stedbundethet som gir seg utslag i at mange slektsnavn og stedsnavn er identiske. Slekten og stedet er ett. Det er bare halve historien om Sør, for folk i Sør har også kontakt med den store verden. En relativt stor andel av Sørs befolkning er amerikanske statsborgere. Det blir sagt at alle hus i bygda har forbindelse til USA. Nærkontakten preger byggeskikk, juledekorasjoner, bilparken og navnskikker. Guttenavn som Andy, Stanley og Steven, og jentenavn som Alice, Cindy og Sherry, er mer utbredt her enn gjennomsnitt for Norge.

7.1 Et møte i Sør

Det gode liv dukker opp bak en bakketopp litt utenfor Kommunesenteret. Vi banker på en dør for å spørre om veien, og en vennlig gammel dame – litt dårlig til bens – lukker opp. Hun ber oss komme inn og forklarer de dårlige bena med at hun nok tok litt hardt i da hun dagen før var ute i skogen for å plukke sopp. Hun forteller at hun har bodd i Sør hele sitt voksne liv, men er født nede i bygda. Mannen er født på gården som har tilhørt mannens familie i generasjoner. Han er nå på avlastning nede i Kommunesenteret, så hun bor alene i kårboligen hun og mannen bygget etter at sønnen overtok gården. Hun har utsikt og nærhet til sitt tidligere hjem, og flott utsikt mot et stort friluftsområde som ligger like ved. Hun forteller at friluftsområdet var tidligere et ufruktbart myrområde som hadde tilhørt gården. Da friluftsområdet ble anlagt og fraskilt gården, fant arbeidsfolkene noe som liknet på

et hjul i myra. Det viste seg å være et vognhjul fra svært langt tilbake, og kunne med forsiktighet dateres så langt tilbake som til 1500-tallet. Hun er svært stolt av det og tross vonde ben, måtte vi bli med ned i kjelleren for å se på klenodiet, som da det ble funnet hadde blitt omtalt i lokalavisen. Da vi takket for oss fulgte hun oss ut på vaklende ben for å plukke plommer til en liten avskjedsgave.

7.2 Det fysiske stedet

Sør ligger i et av Agderfylkene. Kommunen har navn etter elven som renner gjennom Sør. Kommunen deler seg i to elvedaler litt nord for Kommunesenteret. Bebyggelsen og hovedvegnettet innover i landet går langs elvedalene. Kommunen består av Fjordbygda, Kommunesenteret og fjellbygdene Østerdalen og Vesterdalen. Kommunen er åtte mil lang og strekker seg fra Fjordbygden via Kommunesenteret til de to fjellbygdene.

Tidligere bestod den nåværende kommunen av tre kommuner, på 1960-tallet ble de slått sammen til en. For å komme fra Kommunesenteret til fjorden kjører en først gjennom et stort og åpent sletteland for så å kjøre gjennom en tunell og inn i det velholdte og vakre Fjordbygden. Reiser en nordover fra kommunesenteret forandrer landskapet seg og en får inntrykk av et levedyktig og driftig jordbrukssamfunn, med en spredt bebyggelse som av og til tetter seg til på småsteder i fjellbygdene. Østerdalen er et stasjonssted på sørlandsbanen og har skole og butikk. Vesterdalen har omsorgssenter og butikk.

Kommunesenteret fremtrer som et hyggelig sted hvor alle sentrumsfunksjoner er samlet på et ganske lite område. Det er gåavstand mellom sentrets ytterpunkter som utgjøres av kulturhuset med kino og bibliotek i nordenden og omsorgsboliger og legekantoret i sørenden av Kommunesenteret. Selve sentrum er en åpen plass med benker og lekestativ for barna. Plassen er omkranset av et kjøpesenter med kafé og en handlegate hvor rådhuset ligger velkomment i midten. Kommunesenteret har et utvandrer-museum og et nytt, flott hotell. Det er kommunens stolthet og blir aktivt brukt av kommunens innbyggere, eldre som yngre.

Fjordbygda er vakker. Elven og båthusene er med på å gi stedet sitt særpreg. Husene langs hovedgaten er store og velstelte noe som tyder på en

stor, om enn fordums velstand. Flere av husene har fått kulturminnevern pris. Som på andre små steder er det butikken som utgjør stedets nerve. Det er ingen kafeer i Fjordbygda, men butikken har et bord og noen stoler og uteplasser. I butikkens umiddelbare nærhet ligger skolen, barnehaven og omsorgsboligen.

Befolkning og næringsgrunnlag³

Kommunen har hatt en viss befolkningstilvekst de senere årene, noe ordføreren tilskriver en vågal satsing på ny virksomhet etter at E 18 ble lagt om. Det skapte nye arbeidsplasser og etter det har kommunen fått flere nye innbyggere. I 2001 bodde det mellom fem og seks tusen mennesker i Sør. Nesten 12 prosent har utdanning på universitets- og høyskolenivå. Halvparten av kommunens innbyggere bor i Kommunesenteret. Det andre tettstedet i kommunen, Fjordbygda, har i underkant av 400 innbyggere. 45 prosent av innbyggerne i kommunen bor i tettbygde strøk. Sammenliknet med landet for øvrig, hvor 78 prosent bor på tettsteder, er Sør å regne for en spredtbygd kommune. I kommunen som helhet er 14 prosent over 67 år. De eldre fordeler seg nokså likt mellom tettstedene og de spredtbygde dalførene Østdalen og Vestdalen. At folk bor spredt er en utfordring for eldreomsorgen i kommunen. Det er noen flere eldre over 80 år i kommunen (5,3 prosent) enn i landet for øvrig (4,5 prosent). Det skulle medføre at det var noen flere på institusjon. Men slik er det ikke. Fem prosent av de 80 år og over er institusjonalisert. I landet ellers er det tre ganger så mange. Derimot får mange hjemmehjelp. Halvparten av de over 80 har en form for hjemmebaserte tjenester mot normalt 37 prosent (Folke- og boligtellingsen 2001).

Sør har tre prosent innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, og det til tross for at kommunen selv mener de har en innvandervennlig politikk. Kommunen bosetter ti flyktninger i året. De flyktningene som har blitt bosatt har skaffet seg jobb og er veltilpasset. En innvandrer fra Asia har for eksempel åpnet en liten restaurant i et gammelt hus i Kommunesenteret. I Sør bor det flere familier fra Nederland. Ordføreren er så begeistret for den tilveksten at han ønsker seg flere. Kommunen har et asylmottak. Asylsøkerne

³ Tallene er hentet fra folke og boligtellingsen 2001

preger gatebildet i Kommunesenteret på visse tider av dagen. Uten at vi har systematiske observasjoner, kan det se ut som om de eldre og asylsøkerne bruker stedet på ulike tider av dagen.

Når en kjører opp dalførene Østdalen og Vestdalen får en inntrykk av at Sør er en jordbrukskommune. Vi ser gårder, grønne enger, nyslått høy og dyr som beiter. Synet bedrar, for om vi ser på statistikken viser det seg at kun fem prosent av den yrkesaktive befolkningen er sysselsatt i jordbruket. Da vi snakket med historielaget sa nestformannen at hun hadde sauer, men det var mest for moro skyld og for å bevare kulturlandskapet. 35 prosent arbeider i offentlig forvaltning, (fem prosent over landsgjennomsnitt), og 65 prosent i offentlige foretak og privat virksomhet (herunder bønder). Tre prosent er sosialhjelpsmottakere (SSB Tall 2009).

7.3 Praksis

Eldreomsorgen i kommunen

Det er utarbeidet et lettest, informativt og innbydende hefte om eldreomsorgen i kommunen, som beskriver hvilken hjelp en kan få og hvor en skal henvende seg.

Sør er en kraftkommune. Rammebetingelsene har vært gode. I følge ordfører og omsorgsjef har god økonomi gjort det mulig å ta godt vare på de ulike segmentene av befolkningen. Kommunen har vært tidlig ute med nye ting som nedbygging av store institusjoner, og den bruker mye penger på eldre. De har gitt mange tjenester som ikke var lovpålagt, som å bygge enerom før det ble påbudt. Sør er åpen for nye løsninger. De eldre får mye gratis, får tildelt mange småtjenester og betaler lite for den hjelpen de får. Sør ligger langt over landsgjennomsnitt når det gjelder tildeling av tjenester til eldre. Kommunen har en lav terskel for å tildele hjelp. Det er med på å skape høye forventninger til det kommunale tjenestetilbudet. Nå er kriteriene for tildeling av hjelp blitt strengere på grunn av røde budsjettall. Det er like vanskelig å skjære ned i Sør som i andre kommuner med et langt lavere tilbud til de eldre, sier ordføreren. Folk klager litt nå fordi det er en innstramning som har pågått over en viss tid. De gamle tenker på hva de fikk tidligere.

Kommunen satser sterkt på de hjemmebaserte tjenestene hvorav en avdeling betjener Fjordbygda og Kommunesenteret og en annen fjellbygdene. I følge sjefen for hjemmebasert omsorg er det en veldig arbeidsbesparende inndeling. Før kunne de kjøre opp til 11 mil når de var på vakt. Delingen har gjort jobben lettere og ført til at hjemmehjelperne har fått bedre kontakt med dem som bor i mer grisgrendte strøk øverst i kommunen. Hun sier at de har 98 prosent fornøyde brukere.

Det er 115 som får hjelp fra hjemmesykepleien og 160 som får hjelp fra hjemmehjelpen i kommunen. Det er ca. 15 prosent av de eldre over 67 år. Måten en tildeler hjelp på har forandret seg. Nå får de hjelp etter vedtak. En saksbehandler kartlegger behov og en annen tildeler tjenester. Tidligere var det ikke slik. Da var det mer vilkårlig og uten behovsvurdering. I de aller fleste tilfeller får søkerne det de søker om. Det er veldig få avslag.

Kommunen har ingen fullstendig oversikt over alle gamle, men de sier de «vet om» alle. De sender en hilsen til alle som fyller 75 og informerer om det kommunen har å tilby av tjenester for de eldre. Om ikke de eldre selv eller familien tar kontakt, følges de ikke videre opp, men Røde Kors og Sanitetsforeningen driver besøkstjeneste for eldre.

Kommunen har tre omsorgssentre: Fjordbygda, i Kommunesenteret og i Østdalen. Kommunen opererer ikke med ventelister. Det er ledig kapasitet på alle omsorgssentrene. Omsorgssenteret i Kommunesenteret er det største og har et mer differensiert tilbud med spesielt tilrettelagte hybler for demente, hybler uten bemanning og omsorgsboliger med noe bemanning. I alle omsorgsboligene er det flere kvinner enn menn, og gjennomsnittsalderen er høy. Den eldste er 104 år og bor på omsorgssenter i Østdalen. Tidligere var det slik at folk var ganske friske når de fikk omsorgsbolig og de ble boende lenge. En mann på Fjordbygda omsorgssenter har bodd der i 18 år. De nye som kommer inn er noe dårligere. Selv om omsorgssentrene ikke er tenkt for de pleietrengende, kan de eldre bli boende om de blir skrøpelige, og da blir senteret tildelt ekstra ressurser. Både beboere og personalet har lokal tilknytning. Eksempelvis kommer syv av de elleve som bor på Fjordbygda omsorgssenter, fra stedet. Både på Fjordbygda omsorgssenter og på omsorgssenter i Østdalen med henholdsvis 22 og 12 boenheter, har beboerne muligheter til å lage mat selv, men alle spiser i spisesalen. I Fjordbygda

omsorgssenter blir de servert frokost på sengen. Det er tidsbesparende sier lederen som selv bor i bygda. Det er ikke vanskelig å skaffe ufaglært arbeidskraft, men de sliter med å besette sykepleiestillingene med utdannet arbeidskraft.

Hver måned arrangeres kulturkvelder for de eldre i kommunen også for institusjonsboerne. Frivillighetssentralen og Røde Kors er aktive hjelpere for å få dette i stand. Vi bodde på det nye hotellet, og da vi kom hjem en kveld var de eldre i ferd med å ta farvel etter konserten. Utenfor hotellet stod minibusser klar til å frakte de eldre hjem til sine respektive hjembygder.

Slektskap

Nesten alle vi snakket med understrekte det nære slektskapsforholdet mellom folk i kommunen. Som i Nord er de eldre her vertikalt integrert i familier og slekter, men det finnes også noen få eldre som er uten slekt og bor på uveisomme gårder nord i kommunen. Lederen for hjemmebasert omsorg nevnte at av 115 brukere var det tre som ikke hadde familie i nærheten. De som ikke har slekt ordner seg på andre måter. En gammel dame hadde en avtale med postmannen om at han skulle tute når han kom og hun skulle vinke. Vinket hun ikke skulle han se etter henne. De eldre som bor på heigårdene oppe i dalen ønsker ofte å bo nærmere sentrum for å kunne være mer selvstendige og uavhengig av familien, sier lederen for den hjemmebaserte omsorgen.

Alle har familie, sier presten, men ikke alle har nær familie. Det som er særegent for Sør er de eldre hjemkomne amerikafarerne. De må finne en ny tilhørighet når de kommer tilbake. De finner alltid en fjern slektning de kan knytte seg til. En av de aktive på innvandremuseet var en hjemflyttet amerikafarer. Hun dro ut da hun var 20 og traff sin mann i USA. Han var fra Sør, hun fra en nærliggende kommune. Da han ble syk og gammel, dro de hjem til Sør hvor han døde etter noen år. Selv har hun ikke egen familie i kommunen, men er knyttet til mannens slekt.

Alle de unge vi kom i kontakt med, hadde foreldre og/eller besteforeldre i kommunen. Når vi spurte om de kjente noen gamle på stedet ble de nærmest forbauset, for selvfølgelig hadde de mor og far i nærheten og besteforeldre med, men «er de nå egentlig gamle?» var motspørsmålet vi ble møtt med.

Foreningsliv

Det er et yrende foreningsliv i Sør. Størst er historielaget med 1200 medlemmer. De sier at laget er det største i sitt slag i Norge. Laget har 25-årsjubileum og lederen har vært leder i 21 år. Nestlederen er pensjonert lærer som har vært med siden starten. Det er ingen som vil slutte i styret, så styremedlemmene blir eldre og eldre. Laget har mange medlemmer bosatt i Amerika. Pensjonistforeningen i Sør er aktiv og holder til i aktivitetssenteret som ligger i det gamle meieriet. De har møter en gang i måneden. Da er det forelesninger, mat og underholdning. Medlemmene blir også eldre og eldre. Det er vanskelig å rekruttere nye medlemmer, men oppmøtet er stort. Det kan være opp til 85 tilstede på møtene. Vi fikk ikke snakket med formannen i pensjonistforeningen. Hun var på ferie på Mallorca.

Det er tre adskilte kirkesamfunn i Sør, bedehusene, en frikirke-menighet og statskirken. Kristentroen står sterkt i bygda, særlig blant de eldre. Etter manges mening har Frikirken påvirket kristenlivet i bygda på en positiv måte ved at de representerte en friere religiøsitet enn den strengere statskirken. Tidligere var det mange flere kristne foreninger i bygda. Foreningslivet har blitt mer bredspektret, mener formannen i Eldrerådet, men det er fremdeles en del nyrekruttering til de kristne organisasjonene. Det er ikke bare eldre som er medlemmer, men det er de eldre som er kirkegjengere og hos dem står troen sterkest. Det er fremdeles mange misjonsforeninger som holder basarer til inntekt for sjømannskirken. Det er månedlige sangstevner for Kirke og frimenighetene på kulturhuset, flesteparten av deltakerne er over 50 år og kommer fra forskjellige menigheter.

Møteplasser

Hvor mange møteplasser det er, hva som karakteriserer dem og hvem som bruker dem, varierer fra bygd til bygd. En kan skille mellom offentlige og halvoffentlige møteplasser, og vi kan enkelte steder se en kjønnsdifferensiert bruk av stedene. Foreninger er halvoffentlige da en trenger et medlemskap for legitimt å kunne være tilstede. En tenker ikke på omsorgsentrene primært som en møteplass, men lederne for sentrene forteller at de kan fungere slik. Det blir et sted hvor slekt og venner møtes for å besøke en beboer. Slik kan det bli en møteplass mellom generasjoner.

Butikkene, kirken, bibliotek og kafeer, gater og torg, er offentlige møteplasser hvor ens tilstedeværelse ikke trenger å begrunnes. Kommunesenteret har de fleste møteplassene. Særlige er de to kafeene og et aktivitetssenter som holder til i det gamle meieriet viktig for eldre. Det er mange foreninger som har sine møter på aktivitetssenteret. Det er stort sett de eldre som slutter opp om de ulike aktivitetene, sier lederen for frivillighetssentralen som holder til der. På kafeen vi besøkte flere ganger var det om formiddagen flere eldre som spiste formiddagsmat, og på torsdagene hvor de serverte den tradisjonsrike «komlen», var det fullt av folk, både yngre og eldre.

Utenfor et av kjøpesentrene i Kommunesenteret, ved en åpen plass på noen benker, satt det hver dag flere eldre menn med skyggelue, aldri så vi noen eldre damer sitte der. Damene traff vi på aktivitetssenteret og på kafeen med andre eldre kvinner, på vei til noe eller i butikkene eventuelt sammen med sin mann eller en yngre person.

7.4 Forestillinger om stedet

Alle vi snakket med var enige om at det er godt å bli gammel i Sør. Både slektstilhørighet og det kommunale omsorgstilbudet bidrar til en følelse av trygghet. Andre ting som bidrar til trygghet kan være prestens ord til de ikke-troende i Sør som det finnes noen av. «De har intet å frykte for folk i Sør har et så fint menneskesyn at de kommer til himmelen de også.»

Vi ba informantene kommentere svarene gitt i NorLAG-undersøkelsen på spørsmål om tilhørighet, trygghet, samhold og holdningslikhet. Det var ikke like lett å få til samtaler om alle spørsmål. Tilhørighet og samhold var de spørsmålene folk assosierte til. Videre spurte vi hvordan de oppfattet de ulike stedene i kommunen og om det var noen forskjeller mellom den.

Tilhørighet

NorLAG-undersøkelsen formulerte påstanden om tilhørighet slik: *Jeg føler at jeg hører til på dette stedet.* 50 prosent svarte at det stemte helt og alle vi intervjuet svarte positivt på at de hadde en sterk tilhørighet til stedet. Hvordan tilhørigheten ble begrepsfestet og hva folk tenkte på, varierte. De fleste hadde tilhørighet til stedet de bodde og ikke til kommunen Sør. De som hadde kommunen som arbeidsplass hadde tilhørighet til hele kommunen Sør. De

skilte ikke mellom de ulike stedene. Men uansett hvordan de avgrenset sin stedstilhørighet var grunnstammen i svarene knyttet til slekten og heimen der de er født. Som en sa: «De som hører til her, de har slekt her, og har bodd her i flere generasjoner.» Et annet moment som ble trukket frem som tilhørighetsskapende, var sammenfallet mellom slektsnavn og stedsnavn.

Naturen ble også nevnt som en faktor som skapte tilhørighet. Folk bruker naturen «fra sjøen til snøen på fjellet». «Naturmessig har Sør alt å tilby,» sier den spreke formann i eldrerådet.

Samhold

Påstanden om samhold ble av NorLAG formulert som: *Dette er et miljø med sterkt samhold*. Bare seks prosent hadde svart at det stemte helt. Det kan se ut som et paradoks at folk har sterk tilhørighet og særlig til slekten, men at de skårer ganske lavt på samhold. Når vi konfronterte våre informanter med det resultatet var de ganske forbauset og mange kunne ikke forstå at det kunne være tilfellet. De lette etter begrunnelser som vi kan sammenfatte som lokalpolitikk. Mer konkret er det uttrykk for en form for lokalpatriotisme som er knyttet til de tidligere kommunene. Tidligere var Sør mer desentralisert. Enkelte hevdet at det fremdeles er tre kommuner og tre lokale identiteter. Da ungdomsskolen i Fjordbygda ble flyttet til Kommunesenteret var det stor mobilisering i Fjordbygda mot den forflytningen. Innad i den tidligere kommunen Vestdalen er det stridigheter som kommer til uttrykk hver 17. mai. Kirken ligger i Vestdalen, mens omsorgssenteret ligger i Østdalen. Mange mente at 17. mai toget burde gå forbi omsorgssenteret til glede for de gamle, men 17. mai komiteen var ikke til å rikke. Tidligere hadde Vestdalen mistet banken og skolen, 17. mai toget kunne ikke kommuneadministrasjonen ta fra dem. Slike stridigheter er svært lokale og berører ikke kommunen som helhet, men det kan på et nivå være uttrykk for at samholdet ikke strekker seg langt utover slekt og familie og bygda en bor i.

Om å stole på folk

På NorLAG-undersøkelsens påstand: *Folk flest er til å stole på*, svarte 77 prosent av folk i Sør at de var helt enig. Flere syntes det var rart at ikke alle svarte positivt på spørsmålet om folk var til å stole på. Det er mange som ikke låser døren, fikk vi høre. Den generelle meningen var at folk i Sør var til å stole

på. Om en skulle forklare hvorfor ikke flere svarte positivt kunne det komme av at gamle folk hadde hatt erfaring med at det tidligere hadde vært mange rallare i bygda i forbindelse med utbyggingen av Sørlandsbanen, sa en aktiv eldre dame. Gamle folk tenker ikke alltid på nåtiden når de svarer på spørsmål, mente hun. Det var kommet en del fremmede til kommunen i den senere tid, så når ikke alle var enige om at folk var til å stole på, var det nok mange som tenkte på de fremmede, asylsøkerne, og de som jobbet på jernverket. Folk fra Sør var nok til å stole på, men det var de som kom utenfra som man ikke kunne være helt sikker på og å ha tillit til. Det hadde for en tid tilbake også vært en skyteepisode i kommunen, noe som hadde gjort folk litt utrygge. Slikt henger igjen, mente den gamle damen.

Karakteristikker av stedene

Vi ba våre informanter karakterisere de tidligere kommunene for å se om en på grunnlag av de karakteristikkenene kunne få en forståelse av den lave svarprosenten på samhold. Folk hadde meninger om de ulike stedene og de var til dels sammenfallende. Det var lettere for folk å karakterisere utkantbygdene som Fjordbygda og fjellbygdene enn Kommunesenteret som ble litt utydelig og anonym i folks karakteristikker.

Fjordbygda er «perlen», der skipsrederne bodde tidligere. Innbyggerne her er bereiste folk. Der bodde de litt finere, etter manges mening. I alle fall var de fine før, men det henger noe igjen av den selvforståelsen. De er vent mot verden. Fjordbygda er i vekst og i ferd med å forandre seg. Fjordbygda er det utadvendte stedet. På Fjordbygda er de veldig engasjerte, noe som ga seg utslag i mange avisinnlegg da ungdomsskolen ble flyttet til Kommunesenteret.

Fjellbygdene ligger litt avsides og folk der omtales som innbarka lokalpatrioter. Du må helst være derfra for å trives. Der finner en mye av den gamle kulturen. Du kan ikke møte noen fra Vestdalen uten at de synger og spiller. Bygda blir også beskrevet som en tidligere venstrekommune med en sterk bondekultur med en sterk mat- og musikktradisjon. Det er et frilynt og radikalt folkeferd, etter manges mening.

På Kommunesenteret kan man være mer anonym enn de andre stedene. Det er større, men det er også inkluderende. Kommunesenteret rommer alt. «Det er på der det gror».

8 Diskusjon

8.1 Hvem er de gamle?

En tenker ofte at de «eldre» er pensjonister – altså over 67 år, men hvem de eldre er gir seg ikke av alder alene, og det blir stadig vanskeligere å bestemme. Er «eldre» det samme som den mer gammeldagse betegnelsen «gamle»? Etter vår tolkning omfatter betegnelsen «eldre» flere aldersgrupper enn «gammel», men betegnelsen brukes ofte litt om hverandre slik vi har gjort det i denne rapporten, for eldre er jo også gamle? Da vi spurte en del unge om de kjente noen «gamle», brukte vi den betegnelsen fordi den er en mer entydig kategori enn «eldre». Slik fikk vi også testet ut vår egen begrepsforståelse i forhold til de unges.

Mens man i statistikk og tildelig av rettigheter ofte refererer til kronologisk alder når man skal avgrense eldrebefolkningen, vil folk flest ofte assosiere det å være eldre og gammel med funksjons-(u)dyktighet – eller med funksjonell alder. Hvem som er eller blir sett på som eldre kan til dels være stedsspesifikt eller få stedsspesifikke uttrykk. Det kan være bestemt av den klassen man tilhører eller de foreninger man slutter seg til. Slik sett vil medlemmene av pensjonistforeningene være «eldre». Det er de i den forstand at yrkeslivet har opphørt. De har nådd den aldersgrense som sier en er for gammel til å arbeide og at det er på tide å trekke seg tilbake. De som bruker eldresentrene og pensjonistforeningen er også i en forstand gamle i og med at de slutter seg til steder som er bestemt for folk som tilhører kategorien eldre eller gammel.

Vår oppgave var å undersøke Eldres livsbetingelser og sosiale liv på forskjellige steder, men da måtte vi bestemme hvem de eldre var. Det gikk greit i Vest. Om formiddagen var det stort sett en todelt befolkning som var ute og gikk. Det var de unge og det var de eldre. Hvem som var eldre var udiskutabelt. De eldre var de som kunne ha vært våre, forskernes, foreldre. Vi hadde en form for implisitt og intuitiv forforståelse av hvem de var. Vi så det på klesdrakt, og bevegelse/rørlighet. På en umerkelig måte kunne det se

ut som om kleskoden var gitt. Den var klassebestemt, doxisk og ble tatt for gitt av oss som et naturlig og definerende trekk ved «de eldre».

Da vi kom til Øst satte vi oss igjen på et gatehjørne for å se. Ikke bare var det langt færre eldre enn i Vest, noe som kan ha gjort det vanskeligere for oss å bestemme hvem de var, men vi var ofte uenige om hvem som var eldre. De eldre var mer differensiert og utseendemessig mer forskjellige her enn på de andre stedene. Det var to grunner til at vi hadde vanskelig for å bestemme eller innringe de eldre. Det ene var at enkelte eldre, særlig kvinner, hadde en meget ungdommelig påkledning. Det som gjorde det lett å bestemme de eldre i Vest, klesdrakten, gjorde det vanskelig i Øst, for der kunne de som så eldre ut i ansikt og bevegelser gå i alt fra joggedress til hatt og kåpe. Det andre forholdet som gjorde det vanskelig å bestemme deres alder, var at vi måtte vurdere om de virkelig var eldre eller om de bare var «slitne». Alder har noen klassemessige kjennetegn. I Øst kunne vi ta feil i begge retninger ved at vi på grunn av ungdommelig klesdrakt ikke innlemmet en eldre person i eldre-kategorien og at vi innlemmet en person i kategorien eldre på grunn av slitent eller «eldre utseende». Ved at vi ekskluderte noen eldre på grunn av klesdrakt og inkluderte noen yngre på grunn av «slitasje», kunne eldre-befolkningen komme til å bli yngre i Øst enn i Vest.

I Nord og Sør registrerte vi ikke eldre-befolkningen på samme måte. Men også her presenterte de eldre seg som to ulike kategorier. I Nord var en ikke eldre eller gammel før en kom på sykehjem. Så lenge en klarte seg i eget hjem var en på sett og vis ikke gammel. Det var ingen tiltak rettet spesielt mot folk over 67 som ikke var syke eller trengte hjelp av det offentlige, slik at de eldre ikke stod frem som en egen offentlig definert kategori. I Nord var de eldre enten en generasjonsbetegnelse, en var en bestemor eller bestefar, eller en var en som bodde på sykehjem.

I Sør kunne det å være eldre være en generasjonsbetegnelse, men den var litt uklar. Vi spurte for eksempel noen unge om de kjente noen gamle. De så litt forvirret ut og spurte om vi mente sånne som besteforeldrene deres? Som i Oslo hadde Sør egne tilstelninger og forsamlingssteder for eldre generelt. Eldrebefolkningen ble på den måten bestemt ut fra samlingssteder, gjøremål som var bestemt for en spesifikk aldersgruppe. Deltakelse i visse aktiviteter definerte hvem de eldre var. Hjelpeapparatet og det offentlige,

graden av institusjonalisering, innringer og definerer en eldrebefolkning i Sør og Nord.

Kort oppsummert: Kronologisk alder kan bestemme hvem som oppfattes som eldre. En viss alder gir en tilgang til offentlige definerte arenaer og alderspensjon. Politikken og hvor mange offentlige tiltak som rettes mot eldre funksjonsfriske mennesker på de ulike stedene, definerer dem som en gruppe, og vil kunne påvirke og bestemme hvem de eldre er. De innringes og bestemmes gjennom slike tiltak. Der hvor slike tiltak for eldre ikke finnes, defineres de eldre ved hjelp av andre kjennetegn og på andre måter. Men hvem de eldre er har også å gjøre med øynene som ser. Hvem som kategoriserer hvem, influerer på hvem som innlemmes i kategorien eldre. Når yngre skal bestemme hvem som er eldre, blir flere innlemmet i kategoriene eldre, enn når eldre selv bestemmer hvem som tilhører deres egen kategori eller gruppe. Slike kategoriseringer har ikke nødvendigvis noen betydning for de eldres integrasjon eller levekår.

Det å bli innlemmet i kategorien eldre viser seg altså å ha noen klassemessige og stedsspesifikke uttrykk, og det å være gammel eller eldre kan også være en generasjonsbetegnelse. En behøver ikke bli betraktet eller kategorisert som gammel selv om en er pensjonist eller besteforeldre. Derfor spurte enkelte av våre informanter «hva mener dere egentlig?» når vi spurte om de kjente noen gamle.

8.2 Det kjønnete rom

Forestillingen om at det private og det offentlige rom som to separate sfærer tilhørende hvert sitt kjønn, har lenge vært en hegemonisk tanke, men har ikke samme gyldighet som tidligere, selv om det ennå lar seg gjøre å dokumentere kvinners marginale posisjon i mange offentlige rom. Men forestillingen om at kvinners plass var i det private / i hjemmet, har fremdeles betydning for kvinners og menns ulike bruk av det offentlige rom. Rom tillegges en symbolsk betydning som formidler av kjønnete meninger. Kjønn og rom er nært forbundet med hverandre (Rosaldo 1974, McDowell, 1992, Flemmen 2002).

Kvinner og menn har forskjellige forhold til sted og rom og det knytter seg forventninger til hva en kvinne og en mann bør gjøre og hvor de bør

være. Det som i utgangspunktet kan se ut som et kjønnsnøytralt rom kan vise seg å være definert og dominert av det ene kjønn. Rommet blir kjønn ved at praksis og eller forestillinger man har om stedet knyttes til det ene kjønn. Gjennom uuttalte normer for riktig og gal oppførsel i forskjellige kontekster kan enkelte rom bli forbeholdt kvinner og andre forbeholdt menn.

Det åpne offentlige rommet brukes av både kvinner og menn. Menn og kvinner beveger seg og går på gater og streder, langs landeveien i bygdene og over gatekryss i byene. Men kvinner og menn bruker det offentlige rommet på forskjellige måter, og det var særlig påfallende i bygdene. Om vi skal spissformulere våre observasjoner kan vi si at mens begge kjønn beveger seg gjennom det offentlige rom så tar mennene rommet i besittelse ved sitt nærvær over tid; de slår seg ned. Ved at menn oppholder seg i det offentlige rom over lenger tid uten noen tilsynelatende definerte oppgaver, kan rommet bli maskulint definert. Vi så for eksempel at mange menn, men ingen kvinner, satt på benken utenfor kjøpesenteret i Kommunesenteret i Sør. Likeledes var kaiene hvor fiskebåtene la til et maskulint definert rom i Nord. Karene stod på kaia og snakket om sitt. Kvinnene kunne gå på kaia når fergen la til, for det kunne komme noen de kjente med ferga. Det legitimerte deres tilstedeværelse.

I Sør nevnte flere vi snakket med at husmorideologien står sterkt i kommunen. Det har fått oss til å spørre om det er en kobling mellom en husmorideologi og på hvilken måte det var legitimt for kvinner å være tilstede i det offentlige rom. En husmor er per definisjon travel. Når arbeidsoppgavene er uten ende (Solheim 2007) må en ha et formål med å vise seg ute. Det er legitimt å gå i butikken og det er legitimt å gå på kafé, da spiser og drikker man, men det ser ut til å være mindre passende for kvinner å bare sitte ute og være synlig for andre uten å foreta seg noe. Det er legitimt å stoppe på veien for å hilse, men ikke legitimt å slå seg ned ute uten synlige gjøremål. Det kan altså se ut som om det er andre normer for hva en kvinne kan foreta seg i det offentlige enn det en mann kan. Men kvinnene i Sør var ikke underlagt så strenge normer som kvinnene i den franske landsbyen Valloire (Bailey 1971) der de hadde vanskeligheter med å bevege seg ute i det offentlige rom uten å ha forkle på. Forkle signaliserte at de var gode husmødre og at de egentlig holdt på med husarbeid. De var midt i et huslig gjøremål, men måtte ut et lite

ærend. Forkleet fortalte at de var opptatt og at de ikke kunne stoppe og snakke med noen om de skulle treffe på noen de kjente som det ville være uhøflig ikke å snakke til. Forkleet var et ryktebeskyttende plagg. Travelhet gir en et godt rykte. Eldre kvinner i Sør er kanskje fremdeles travle husmødre. Hva forkleet er for de franske kvinnene kan en plastikkpose full av varer være for en eldre kvinne fra Sør, når hun beveger seg med stor selvfølgelighet ute i det offentlige rom. Eldre menn har gått av med pensjon og har ubegrenset tid til disposisjon. De kan formålsløst sitte på benken utendørs å prate synlig for alles blikk.

I Vest og Øst var det vanskelig å se noen klar kjønnsdifferensiering i bruken av det offentlige rom, bortsett fra at noen puber/kafeer var dominert av menn og andre av kvinner. På landbygda var det offentlige rommet tydeligere kjønnsdifferensiert. Når det gjelder de halvoffentlige arenaene tiltenkt eldre mennesker så vi en tydelig kjønnsdifferensiert bruk av rommet. Det var ikke rommet i og for seg, men hvilken aktivitet som ble tilbudt i de ulike rom som bestemte om rommet ble maskulint eller feminint definert. Eldre menn fant seg for eksempel ikke til rette i aktivitetsstuene i omsorgsboligene i Sør hvor tilbudet var kvinnelige sysler som strikking og syng. Eldresentrene i Øst tilbød maskuline sysler som snekring, og de hadde et rom som var tilholdssted for en samtalegruppe for menn. Når samtalegruppen var over og mennene forsvant, fremsto rommet som kjønnsnøytralt og kunne tas i bruk av begge kjønn avhengig av aktivitet. Noen aktiviteter setter så tydelige spor at rommet forblir i det ene kjønns makt selv etter at rommet er forlatt. Det kan vi kalle strikkepinnenens, høvelbenkens og vevstolens definisjonsmakt.

8.3 Slekt og kontinuitet

Ottesen (2009), som vi refererte til i begynnelsen, studerte stedstilhørighet i en arbeiderklassebydel og en bydel for borgerskapet. Stedene varierte med hensyn til hvor mye økonomisk, sosial og kulturell kapital beboeren forvaltet. Ottesen skilte mellom en tilflyttet og en stedbundet befolkning på de to stedene, og undersøkte hvilke kvaliteter ved stedene som understøtter følelsen av familiaritet og tilhørighet til stedene. Noen attributter ved stedene knytter seg til det sosialgeografiske området, om stedet hadde kvaliteter som gjorde hverdagen lettere ved at det på stedet var kulturelle institusjoner og et

godt utbygd transport- og velferdstilbud. Men størst betydning for tilhørighet hadde mulighet for familiesamvær på stedet og om en følte seg som en del av et sosialt fellesskap – det vil si om en besatt den riktige formen for sosial, økonomisk og kulturell kapital.

De danske forskerne fant at det er en sterk sammenheng mellom stedstilhørighet, som er en subjektiv opplevelse av å føle seg hjemme der man bor, og sosial kontinuitet. Sosial kontinuitet innebærer både at slekt følger slekters gang – en form for generasjonstetthet i nabolaget som gir mulighet for familiært samvær der en bor, men det betinger også at de nye som flytter inn er sosialt like de som er der fra før. Befolkningsstabilitet og kontinuitet var viktig både for arbeiderklassens og borgerskapets stedtilknytning. Ved at en har bodd lenge på et sted blir en gjenkjent og sett, noe som skaper hjemstedsfølelse. Stedet blir ens eget. I den borgerlige bydelen brukte også folk sin stedstilhørighet som en sosial distinksjon, ved at stedet der de bodde fortalte om en overklassetilhørighet. De velbeslåtte innflytterne med nok økonomisk kapital kunne på samme måte som det innfødte borgerskapet bruke stedet som en sosial markør overfor andre som bodde andre steder, men de kunne ikke de lokale sosiale kodene og fikk ingen anerkjennelse av de andre på stedet. Mangel på anerkjennelse fra de som «eide» stedet, som la vekt på at en besatt den riktige formen for kulturell og sosial kapital i form av kontinuitet, kulturelle koder og nettverk som knytter en til stedet, førte til en svekket stedstilhørighet. Innflytterne hadde ikke som det stabile borgerskapet familie på stedet, men som det stabile borgerskapet kunne også de på grunn av stor økonomisk kapital opprettholde familiære bånd over store geografiske avstander. De familiære bånd ble ikke svekket av geografisk avstand.

Den stedbundne arbeiderklassen hadde som det stedbundne borgerskapet en sterk stedstilhørighet basert på sosial kontinuitet, men i mindre grad basert på de sosialgeografiske attributter ved området. Innflytterne til arbeiderklassebydelen hadde brutt opp fra sitt tidligere bosted og sine familier. På grunn av begrenset økonomisk kapital måtte de bosette seg der de hadde råd, i en arbeiderklassebydel de ikke hadde tilhørighet til. Den geografiske forflytningen hadde i mange tilfeller ført til at familiene kom til å bo spredt. Muligheten for familiært samvær kunne bli redusert og familiebandene bli svekket. Geografisk avstand kan vanskeliggjøre familiesamhold

når de økonomiske ressurser er få. Innflytterne i arbeiderklassebydelen hadde verken familiær eller sterk sosial tilhørighet til stedet de bodde.

I vår feltstudie har vi ikke laget noen distinksjon mellom innfødte og tilflyttede. Men vi har kunnskaper om befolkningsstabilitet, slektsforhold på stedet og stedenes beskaffenhet generelt. Tilhørighet basert på kontinuitet var viktig flere steder, særlig i Nord hvor det er få innflyttere. Alle har, unge som gamle, så og si bodd der hele sitt liv eller er født og oppvokst der. Noen har vært borte noen år for så komme tilbake. Mange ønsker å bli gamle på hjemstedet. Alle kjenner så godt som alle. Folk på stedet blir gjenkjent som individer og som tilhørende en familie. De har slekt på stedet og det er der de dyrker det familiære samværet. På den måten kan de likne på den innfødte arbeiderklassen i måten tilhørighet konstitueres på ved en subjektiv opplevd stedstilknytning basert på gjenkjennelse og ved familiær samværspraksis. Men i motsetning til det danske tilfellet blir unge i familier med lite kapital igjen i Nord og familiene forblir intakte, mens de som besitter en viss mengde sosial og økonomisk kapital reiser. Men tilhørigheten hadde også en annen dimensjon i Nord, og det var det sterke forholdet mange hadde til naturen.

I Sør som i Nord var familietilknytning det som i stor grad skapte stedstilhørighet. Et utsagn som gikk igjen var at de som er herfra, de har slekt her. Vi snakket med noen innflyttere og en sa: «Jeg har bodd her i 15 år, men er ikke å regne for 'Søring'». Stedet er ganske lite, slik at selv om du ikke er derfra, og ikke har slekt der, så kjenner folk deg, særlig om du har hatt en posisjon i bygda. Men hverken etter egen eller andres definisjon tilhører du stedet på den måten stedstilhørighet konstitueres der – gjennom kontinuitet og slekt. Det var andre egenskaper ved stedet som skapte en følelse av familiaritet for innflyttergruppen; som at de ble gjenkjent av andre. Attributter knyttet til det sosialgeografiske stedet, som velferds- og kulturtilbudet i kommunen, skapte også tilhørighet og nettverk. Det understreket en gammel dame som var innflytter, men som hadde bodd i Sør i 40 år og som var aktiv med i eldrerådet. Hun understreket også den gode eldreomsorgen som viktig for tilhørigheten. Hun regnet med å bli tatt hånd om selv om hun var uten familie.

Beboerne i Vest er både innflyttere og innfødte. Vårt inntrykk er at det som skapte stedstilhørighet til Vest var attributtene ved det sosialgeografiske området. Det var det som gjorde dagliglivet lett med alle forretningene, eldresenteret og de hyggelige kafeene som de eldre snakket om, men også det som ikke direkte var Vest ble understreket av de eldre vi kom i snakk med. Det var det som gjorde dagliglivet lett og utvidet aksjonsradiusen, nærhet til marka og til sentrum og det gode kollektive transporttilbudet. Som innflytterne i den danske borgelige bydelen hadde også Vestbeboerne på grunn av en viss mengde sosial og kulturell kapital, mulighet til å dyrke familiepraksiser også på andre steder enn der de bodde.

I Øst er det en sammensatt befolkning preget av stor inn- og utflytting. Mange av de gamle har bodd i bydelen store deler av sitt liv, men har ikke familie på stedet. Den stedbundne eldre arbeiderklassebefolkningen i Øst kommer til å likne på den danske tilflyttede arbeiderklassen ved at det familiære samværet kan bli svekket på grunn av avstand og begrenset økonomisk kapital. De yngre er stort sett innflyttere og kjenner ikke de eldre. De eldre må oppsøke de spesifikke stedene beregnet for dem for å bli gjenkjent. Stedets bygningsmasse kan være en identitetskilde, som for eksempel et av eldresentrene som tidligere var en brannstasjon, men bygningsmassen er også stadig under omforming. Om det ikke hadde vært for eldresentrene kunne de eldre lett blitt stedsløse.

Kontinuitet og sosial kapital ble fremhevet i den danske undersøkelsen som viktige faktorer ved folk og steder for å understøtte fornemmelsen av stedstilhørighet. Både Øst og Sør hadde en mer bevegelig befolkningsmasse enn Vest og Nord, men kontinuiteten i Vest og i Nord ble skapt på ulike måter. Om en skal spissformulere det kan en si at i Nord ble kontinuitet skapt ved at folk ble igjen. Mange ble igjen, for de hadde ikke utdanning eller kulturell og økonomisk kapital nok til å få arbeid andre steder. I Vest ble kontinuitet skapt ved flytting. Eldre mennesker flyttet inn i de nye leiligheter og barna (med barnebarn) hadde nok økonomisk kapital til å kunne overta foreldrenes gamle villaer, etter å ha bodd en periode et annet sted. Bevegelse kan også føre til befolkningskontinuitet.

8.4. Tillit og sosial integrasjon

Sosial og kulturell kapital

Sosial kapital diskuteres på minst to måter ut fra to sentrale teoretiske perspektiv. Det ene er Bourdieus teorier (1995) om sosiale kontakter og sosiale nettverk som potensielle ressurser som kan konverteres til makt og innflytelse av individer eller grupper av aktører. Bourdieu betegner sosial og kulturell kapital som: Kunnskap og bevissthet om regler for samhandling og tilknytning til sentrale sosiale aktører i et sosialt felt, det vil si ressurser for handlingsmuligheter og innflytelse. Graden av sosial og kulturell kapital en befolkningsgruppe har kan følges si noe om deres sosiale integrasjon og graden av innflytelse i et samfunn. Det andre perspektivet knyttes til Putnam. I Putnams perspektiv forstås sosial kapital som en egenskap ved samfunn; som summen av sosial integrasjon i en gitt sosial organisasjon. Sosial kapital betyr i dette perspektivet: «trekk ved sosial organisasjon som nettverk, normer og tillit som letter handling og samarbeid for det felles gode» (Putnam 1993;35–36). Seinere er begrepene «bonding» og «bridging» kapital innført i diskusjonen. Bonding kapital står for sosial integrasjon innad i grupper, bridging for sosial integrasjon mellom grupper.

Tillit

Tillit er et sentralt begrep i analyser av sosial integrasjon og sosial kapital. Vi skal se nærmere på begrepet tillit, som spiller en viktig rolle i Putnams analyser av sosial kapital som en forutsetning for samhold eller sosial kapital og derved sosial integrasjon. Her vil vi utfordre den tilsynelatende enigheten om at tillit er en forutsetning for samhold. Vår empiri og NorLAG-undersøkelsen reiser spørsmålet om det er mulig å ha tillit til sine medmennesker uten samhold, altså om samhold er en forutsetning for tillit? Vi har tidligere referert de forskjellige lokalsamfunnenes svar på spørsmål i NorLAG-undersøkelsen om samhörighet og trygghet i nærmiljøet. Her presenterer vi svarene på to av spørsmålene:

Forhold mellom tillit og sosial integrasjon i LAG undersøkelsen: svaralternativ helt enig

	Øst	Vest	Nord	Sør
Folk flest er til å stole på	81 %	88 %	68 %	77 %
Dette er et miljø med sterkt samhold	15 %	25 %	35 %	43 %

Noen interessante trekk og tilsynelatende motsetninger avtegner seg i og mellom de fire kommunene. I Øst ser integrasjonen ut til å være svak, stedet skårer lavest på sosialt samhold, det er minst slektskap mellom beboerne og mest gjennomtrekk. Samtidig svarer over to tredjedeler av befolkningen der at folk flest er til å stole på. Nord representerer det andre ytterpunktet, med slektskapsbånd mellom mange av innbyggerne og en svært stabil befolkning. I Nord ser ut til å være et samfunn med sterk sosial integrasjon, men et mindretall svarer likevel at det er godt samhold, og færre en de andre stedene mener at folk flest er til å stole på. Det samme tilsynelatende misforholdet mellom sosial integrasjon og tillit går igjen i Vest og i Sør. Litt under halvparten av de spurte i Sør mener det er godt samhold i bygda, mens to tredjedeler mener at folk flest er til å stole på. I Vest mener bare en fjerdedel at det er godt samhold, mens Vest er det stedet der flest mener at folk flest er til å stole på. Oslofolk ser altså ut til å ha tillit til sine medborgere, som de stort sett ikke kjenner og omgås, mens et relativt stort mindretall i Nord og Sør som kjenner sine naboer og folk i bygda, ikke ser ut å mene at folk er til å stole på. Hvordan kan vi forklare denne tilsynelatende bristen i sammenheng mellom sosial kapital her utledet som samhold og tillit? Da vi konfronterte våre informanter i Nord og Sør med disse tilsynelatende motsigelsene ble de først overrasket, men fant etter hvert forklaringer. Noen mente at i små samfunn, der alle kjenner alle og er avhengige av hverandre, kan man ikke stole på noen, fordi det du forteller til en, forteller hun/han videre til alle. Andre mente at den forholdsvis lave tilliten til andre først og fremst var rettet mot politikerne, og at det handlet om fordeling av ressurser mellom bygdene. Andre igjen tilskrev det helt bestemte, tidsavgrensede lokale konflikter rundt en lege, en skoledebatt og lignende.

De fleste statistiske forskjellene mellom stedene er små, men ganske gjennomgående, og er i overensstemmelse med hva folk sier i intervju og med observasjonsdata. Vi spør om dette utfordrer det tilsynelatende avhengighetsforholdet mellom tillit og samhold? Det ser faktisk ut som om folk både i Øst og Vest har tillit uten samhold. Nå viser mange undersøkelser at folks tillitsfullhet stiger med fullført utdanning og ettersom både Vest og Øst har en høyere andel høyt utdannede enn Nord og Sør, kan det være noe av forklaringen. Ettersom forskjellene på utdanningsnivå er forholdsvis små,

tror vi likevel mer på andre forklaringer. Vi tror det er tre aspekter som spiller en rolle her: *Hva man svarer på, konteksten for svarene, og tillit i «tette og kryssende» og i løs, atskilte nettverk* (Bott 1957; Kapferer; 1973).

Tillit er et mangetydig begrep og våre diskusjoner med informanter tyder på at mange kan ha forstått «å stole på» i en bestemt snever betydning knyttet til utveksling av informasjon og sladder. Videre ser det ut som om lokale hendelser eller politiske prosesser som foregår når en blir spurt NorLAG-spørsmålene, kan farge folks oppfatning av tillit. Men ikke minst tror vi at egenskapene ved folks nettverk kan hjelpe oss å forstå betydningen av tillit for samhold. Når folk i Øst sier at de fleste er til å stole på, tror vi det kan forstås ut fra en generell sammenheng mellom utdanning og tillit, men også ut fra den spesielle bydelen Øst er. Den unge befolkningen består stort sett av folk som er vokst opp andre steder, ofte på vestkanten eller i småsamfunn, og som bor i Øst mens de er unge. For dem betyr Øst det ultraurbane, klasse- og etnisk heterogene, nesten «Ny York», med et «yrende folkeliv» og et «pulserende uteliv». Det er et liv de har valgt fordi de vil leve sånn – noen år. Det innebærer en risiko – Øst beskrives som en spennende bydel – de tar risikoen og stoler på folk, i hvert fall rent teoretisk. De løse nettevverkene betyr at hvis du betror deg til naboen, og hun sviker deg, er det bare den relasjonen som ryker. I løse nettverk kan man ha mye tillit, fordi man ikke forventer mye og heller ikke risikerer mye ved tillitsbrudd. Hvis forventninger til naboen ikke innfries kan tillitsrelasjoner likevel opprettholdes som en abstrakt størrelse. I Vest er det andre forklaringer på at samhold og tillit ikke er forutsetninger for hverandre. Vest er det stedet der det er minst verdiforskjeller mellom folk. Vest er et sted med lav sosial risiko, folk kjenner stort sett ikke hverandre, men «man vet hvem de andre er,» de har omtrent samme klassebakgrunn som en selv. Her er tillit basert på likhet og en viss avstand. Tilliten fører ikke til samhold, folk er ikke avhengige av hverandre, men trygge på hverandre i Vest. De eldre i Vest kan være ganske sikre på å bli behandlet slik de mener de bør behandles.

I Nord og Sør er nettverkene tette og ofte kryssende, mange bor og arbeider sammen med eller i nærheten av familie, slekt og naboer. I boken *Den fungerende demokratin* (1996), sier Putnam at uansett hvor viktige vertikale nettverk er for de som deltar i dem kan de ikke vedlikeholde sosial

tillit og samarbeid. Den informasjonen som flyter i vertikale bånd er ofte mindre pålitelig enn den som flyter i de horisontale bånd, delvis fordi lojalitetsbåndene mellom slektninger ikke bygger på tillit, men på avhengighet, der begge parter er tjent med å beskytte hverandre. En slags mekanisk solidaritet i klassisk sosiologisk forstand. Vi vil imidlertid stille spørsmål ved «styrken i de tette bånd» på en annen måte. I Nord og Sør var informasjonsflyten i den sosiale organisasjonen preget av at «Alle vet alt om alle». Det gjorde at folk følte seg utsatt og ønsket å beskytte seg. Tillit er mye mer risikofylt her enn i «løse» samfunn fordi det er knyttet til avhengighetsrelasjoner man ikke selv har valgt, som familie og naboskap. Konflikt og brudd er mer omkostningsfylt i et tett, kryssende nettverk, fordi det kan betyr at alle i nettverket blir involvert. Hvis tilliten jeg har investert i min kollega, som også er venn og nabo, blir brutt, truer det store deler av mitt nettverk av kryssende relasjoner (Bott 1957; Kapferer 1973). Vi stiller spørsmål ved tillit som forutsetning for og effekt av samhold, fordi «tillit» og «å stole på» gis mange fortolkninger og har spesifikke referanser som er kontekstavhengige og tillegges derfor ulik mening. Man kan stole på at naboen vil hjelpe en i en vanskelig situasjon, men samtidig ikke stole på at hun kan holde på en hemmelighet. Det er to sider av tillitsrelasjoner som åpner for uforutsigbare analyser av sosiale relasjoner og sosial integrasjon. Spørsmålet er hvordan disse tilsynelatende litt problematiske tillitsrelasjonene rammer eldre. Vi tenker oss at ettersom eldre befinner seg øverst i det man kan kalle slektskapshierarkiene besitter de mer sosial kunnskap om lokalsamfunnet enn yngre folk gjør. Det kan bety at det er de eldre som forvalter mye av den sosiale kontrollen over de yngre som utøves gjennom sladder og rykter. Dette kan gi de eldre en sikker posisjon i et lokalsamfunn, men kan oppleves som truende for de unges mulighet til utfoldelse.

Sosial integrasjon⁴

Hensikten med denne feltstudien har vært å gripe strukturelle og prosessuelle forhold som påvirker Eldres deltakelse og sosiale integrasjon i fire lokalsamfunn. Sosial integrasjon kan defineres på mange måter (se definisjon i

⁴ Folketallene i dette avsnittet er hentet fra Folke- og bolig tellingen 2001.

NOU 1973 i innledningen til denne rapporten). Her vil vi gå noe mer inngående inn i problematikken og vil bruke Giddens (1979) videreutvikling av Bourdieus kapital begrep. Ifølge Giddens er hovedanliggende for integrasjonsproblematikken å forstå aktørenes handlingspotensiale. Sosial interaksjon forstås som: *...graden av den gjensidige avhengighet der er i handlinger. Integrasjon kan derfor forstås som de regulerende bånd, de udvekslinger eller den reciporocitet, der er i praktikker enten mellom aktører eller kollektiver* (Ottosen, 1998:90). For å forstå Giddens teori om sosial integrasjon må man ta i bruk hans begrep om systemintegrasjon. Mens sosial integrasjon foregår på ansikt til ansikt nivå, foregår systemintegrasjon på et aggregert nivå mellom kollektiver eller sosiale institusjoner, der praksiser er institusjonalisert. Giddens hensikt med denne todelingen er å vise at sosial integrasjon på ansikt-til-ansikt nivå er basert på handlinger som produserer rutiner som igjen får systemkarakter som så strukturerer handlinger. På denne måten viser han at aktører og strukturer er sammenkopleet. *Gjennom face to face interaksjon i hverdagslivets møter skapes rutiner som blir til tilbakevendende sosial praksiser* (Ibid). Når aktørene gjennom sin praksis er aktive i å utforme de strukturene som former samhandlingen, forutsetter det at de behersker dem og til en viss grad også kan endre dem. Dette igjen innebærer at de er relativt sentralt plassert i sitt miljø (Rossow 1967) og kan betegnes som integrert. I vår studie blir det viktig å undersøke aktørenes handlingspotensial som en konkretisering av sosial integrasjon. Giddens understreker at «den sosiale integrasjons karakter» speiles i hverdagsmøtene. Aktørenes kjennskap til normer og signaler for hvordan hverdagslivets ritualer skaper trygghet og tilhørighet. Hvordan møter åpnes og avsluttes, hvordan man fremtrer med kroppsholdning, påkledning og utsmykning, hvordan man fører hverdagssamtaler og viser respekt for samtalepartnerens ønsker og behov – alt det er eksempler på hvordan regler for hverdagslivets møter inngår i en implisitt viten i aktørenes bevissthet. I denne modellen blir ikke diversitet en motsetning til integrasjon fordi alle aktører har mulighet til å påvirke og endre reglene for samvær og derved systemene.

Vår studie viser noen interessante forskjeller når det gjelder sosial integrasjon i Giddens forstand – blant eldre.

Nords fem bygder med lave innbyggertall (1000 til sammen), en relativt stor eldreandel⁵, der nesten alle kjenner til hverandre, og der folk er knyttet sammen i slektskap, innebærer mye ansikt-til-ansikt relasjoner i hverdagen, og sannsynligvis en enighet om sentrale regler for samvær. På spørsmål i NorLAG om man vil savne familie og slekt hvis man bodde et annet sted, svarer over tre fjerdedeler av innbyggeren at de vil det (noen færre vil savne venner og naboer). Dette er det høyeste skår for familie- og venne-tilknytning i vår studie. De aller fleste eldre ser ut til å kjenne samværsregler og praksis på stedet og de kjenner alle viktige aktører gjennom slekts-, familie- og nabonettverk. Nord ser med andre ord ut til å være et sted der det er sterke gjensidige avhengigheter mellom folk og deres handlinger og de båndene som regulerer praksis. De eldres selvfølgeligte posisjon i slekts- og familienettverkene representerer deres integrasjon i lokalsamfunnet: deres ressurser for handlingsrom og innflytelse. De eldre på sykehjemmene var på sin side isolert fra lokalsamfunnet ved at de var svært lite mobile og i liten grad deltok i noe utenfor sykehjemmet, samtidig lå sykehjemmene midt i bygda og de eldre hadde stort sett slekta i nærheten. Mangel på innflytting de siste 30–40 år peker også i retning av samfunn med stabile relasjoner. Flere informanter påpekte at bygdene var mer isolert «før veien kom», noe som kan tyde på at integrasjonen var mer av «bonding» enn av «brigding» type tidligere. Den sterke tilhørigheten til «sin heimbygd» blant befolkningen i Nord, tyder likevel på at den sosiale integrasjonen fremdeles også har et visst preg av «bonding», i alle fall i enkelte av bygdene.

Sør ligner på Nord når det gjelder slektstilhørigheten på stedet, men Sør har på sin side en litt annen befolkningshistorikk med mer inn- og utflytting enn Nord. Sør har også et mye høyere innbyggertall, mellom 5 og 6 000 og en relativt stor eldrebefolkning⁶. Omtrent tre fjerdedeler av innbyggerne svarer også her at de vil savne familie og slekt om de bodde et annet sted (noe færre vil savne venner og naboer). Hjemvendte utvandrere, nye innvandrere og ikke minst slektinger i Amerika, har tilført samfunnet nye ideer, samværsformer og praksiser. Folk i Sør pekte selv på at de er åpne for det nye og

⁵ 19 prosent.

⁶ Ca. 15 prosent.

for «verden». Det ble påpekt at de har tatt imot mange asylsøkere og at mange innvandrere er godt integrert i lokalsamfunnene. Til tross for at også folk i Sør har nær familie og slekt i nærheten, er samfunnet her mer preget av diversitet enn i Nord. I Kommunesenteret i Sør utgjorde asylsøkere en synlig annerledes befolkningsgruppe. Unge menn med et annet utseende enn folk flest i Sør, som ikke er i arbeid eller annen beskjeftigelse, er et daglig syn i sentrum. Men denne synlige diversiteten som kunne gjøre samhandling mer uforutsigbar, ser ikke ut til å hindre eldre i å være synlige i det offentlige rom som i gater og butikker og andre arenaer i sentrum.

Den sterke religiøse tradisjonen og mange religiøse organisasjoner og foreninger et særtrekk ved Sør i forhold til våre andre lokalsamfunn. Religiøst liv og religiøse møteplasser ble sagt å samle innbyggere på tvers av aldersgrupper. Men også den sterke interessen for tradisjoner i bygdene fra håndarbeid til matlaging kan bidra til å knytte unge og eldre sammen.

Eldre utenfor sykehjemmene har flere offentlige arenaer hvor de møter andre eldre og kan ha innflytelse på samfunnsutviklingen. Eldrerådet er kanskje det viktigste forumet der mandatet er å være et rådgivende organ for kommunestyret i eldresaker. Både pensjonistforeningen og en flora av foreninger er møteplasser for eldre. Disse foraene gir eldre synlighet og innflytelse i kommunepolitikken. Også her ser de eldre ut til være integrert i lokalsamfunnene ved å ha den kulturelle kapitalen som er viktig for å beherske de sosiale kodene som gjelder for samhandling. De eldre er både etterspurt som deltakere og har sosial kapital i kraft av sine posisjoner i bygdens slekts-hierarkier.

Et spørsmål er om floraen av foreninger og tiltak rettet mot eldre over 67 år på sin side legger til rette for en viss segregering mellom eldre og yngre i Sør, noe som på sikt kan true den sosiale integrasjonen (se for eksempel Hagestad 2006 og Neugarten 1969 om «alderisme»). Det er dette som har skjedd i Øst, både som et resultat av byutviklingen på 70-tallet og den befolkningsendringen det førte med seg, og som et resultat av en stadig ekspanderende eldrepolitikk der segregasjon nok ikke er målet, men ofte resultatet.

Vest har samme andel eldre som Sør, og mange av innbyggerne har familie og slekt i nærmiljøet eller i bydelen. Her sier noe under halvparten av

innbyggerne at de vil savne familie og slekt svært mye eller ganske mye om de bodde et annet sted, og omtrent like mange vil savne venner og naboer. Det er likevel betraktelig under våre to landkommuner. Befolkningen er forholdsvis klasse- og etnisk homogen. Nedre Vest har en noe mer sammensatt befolkning både klassemessig og etnisk. Vi observerte svært få synlige innvandrere i Vest, men rundt Nedre Vest så vi noen flere. Alt i alt ser eldre i Vest ut til å ha en ganske lik bakgrunn tilhørende det velstående og/eller velutdannede middelklassesjikt. Pensjonistforeningen, historielaget og andre foreninger drives stort sett av eldre. Dette og deres synlighet på gaten, i butikker og kafeer, tyder på at de føler seg vel i sitt nærmiljø og behersker de sosiokulturelle kodene for samvær som finnes der. Dette sammen med sosial kapital i form av familie og venner og kulturell kapital i form av utdanning og interesser, som gir dem en privilegert posisjon i samfunnet, tyder på stort handlingspotensiale og en høy grad av sosial integrasjon i følge Giddens modell.⁷

Øst er den bydelen som skiller seg mest ut i vårt utvalg. Bydelen har en liten eldreandel (7 prosent over 67 år mot et landsgjennomsnitt på ca. 13 prosent) og i 2000 hadde nesten en tredjedel av beboerne innvandrerbakgrunn, noe som innebærer en stor grad av diversitet. Slektskap spiller en mindre rolle her enn i våre andre lokaliteter, bare under en fjerdedel av beboerne her vil savne familie og slekt om de bodde et annet sted, mens nesten halvparten ville savne venner og naboer, i følge NorLAG. Dette siste er litt overraskende ettersom man ofte forventer sterke vennsksapsrelasjoner mellom unge mennesker. Men det kan tolkes som at det er korte avstander innen Oslo, slik at flytting ikke betyr at vennskap brytes og at de unge har nok kapital til å dyrke vennsksapsrelasjoner utenfor bydelen de bor.

Ifølge våre observasjoner var de eldre forholdsvis usynlige i bybildet, både på grunn av at de var få og fordi de var vanskelig å bestemme hvem de var. Dette er både uttrykk for diversitet og en viss individualisme, men er nok også for en stor del klassebestemt. Dette kan både være et uttrykk for

⁷ Eldre på sykehjemmet på Nedre Vest og i omsorgsboligene på Nedre Vest-senteret vet vi imidlertid lite om, men ettersom de er plassert fra andre bydeler antar vi at de har en annen tilknytning og svakere sosial integrasjon i bydelen enn eldre som bor hjemme.

mangfold, valgfrihet og motstand mot konformitet, og det kan være uttrykk for en normforvirring. Møteplassene er i stor grad preget av unge menneskers livsstil og omgangsformer der eldre lett blir «matter out of place» (Douglas 1966). Kommentaren fra de unge på vår spørsmål om de kjente noen gamle: «*Bor det noen gamle her 'a*», illustreres godt de eldres posisjon i bydelen. En del eldre går på restaurant og kafeer også her, men eldresentrene er de viktigste møtestedene for eldre over 67 år i Øst. Eldresentrene er svært godt besøkt i bydelen, og er støttet av en stor hær av frivillige. I Øst er samværsregler i det offentlige rommet definert av de unge og de eldre blir ikke kjent igjen som noen som betyr noe. De har verken sosial eller kulturell kapital som gir dem innflytelse. Vi tenker at de eldre utgjør en separat, litt segregert befolkningsgruppe med lite kontakt med resten av befolkningen på Øst og uten handlingsrom til å påvirke samværspraksiser på stedet. De har ingen definisjonsmakt. Mange av foreningene er her som andre steder dominert av pensjonister. I foreningene og innenfor eldresentrene, mellom de eldre, er den sosiale integrasjonen høy. Liknende klassebakgrunn og oppvekst i samme område tilsier at de utgjør en kategori dominert av «bonding capital», og det ser ut til å være lite «bridging capital» i form av slektskap, naboskap eller felles møteplasser mellom de eldre og yngre befolkningsgruppene i Øst⁸. De eldres usynlighet i Øst og de unges påtrengende dominans, sammen med den store diversiteten og gjennomstrømningen i bydelen, peker mot en generelt svakere sosial integrasjon i bydelen enn de andre lokalitetene vi observerte og mot eldres noe marginale posisjon.

⁸ På samme måte som i Vest er sykehjemmene i bydelen ikke forankret i bydelen annet enn gjennom sin beliggenhet.

9 Kan sosial integrasjon observeres?

9.1 Generelle betraktninger om feltarbeidet

Et av målene for denne studien var å utarbeide en observasjonsmal og noen indikatorer for sosial integrasjon av eldre, og slik at en på kort tid, ved å anvende disse, kan få grunnleggende kunnskaper om eldres sosiale integrasjon. Observasjonsmalen vår dekker imidlertid både det en kan observere og det en må spørre om. Hva som kan observeres er stedsspesifikt og det er stor forskjell på metoder man kan bruke i små og store kommuner. At et sted har få offentlige møteplasser eller at det er lite å observere på stedet er ikke ensbetydende med liten interaksjon eller mangel på integrasjon. Det umiddelbart synlige forteller noe, men det en ikke kan se, må en spørre om. Det er vanskeligere med raske blikk å kartlegge ensomheten og sosial isolasjon enn det er å kartlegge aktivitet. Ved observasjoner og intervjuer med lokalsamfunnets nøkkelpersoner kan en komme et stykke på vei i å si noe om de eldres leveforhold på de ulike stedene på relativt kort tid. Hvem som er nøkkelpersoner vil variere, men sentralt i vår kartleggingsundersøkelse står personer som arbeider i eller har tilknytning til eldreomsorgen på stedet. I små kommuner vil ordfører ofte ha innsikt i eldres forhold og en kan få nyttige opplysninger om hva som er kommunens satsingsområder, og om kommuneøkonomien som vil utgjøre en viktig rammebetingelse for velferdstilbudet både til yngre og eldre. Vi har ellers funnet det nyttig å intervju prest og ledere av historielag. Å lage en katalog over hvem som bør intervjues er mulig, men å utføre spesifikke intervjuoppdrag vil være avhengig av prosjektets tidsramme. Vi valgte å bruke spørsmål fra LAG-studien om vurderinger omkring samhörighet og trygghet for å få en dypere forståelse av generell intergasjon på stedene. Vår erfaring er at bruk av disse spørsmålene i intervjuene forutsetter at intervjupersonene har en form for hjemstavnsfølelse for kommunen/stedet og passer derfor best på steder med en relativt stabil befolkning.

Alt i alt er konklusjonen på dette prosjektet at man på relativt kort tid – fra tre dager til en ukes feltarbeid – kan få et ganske godt grunnlag for å vurdere eldres sosiale integrasjon i et lokalsamfunn.

9.2 Feltarbeidet

Forberedelse

Vi har funnet det nyttig å bruke:

- Statistikk fra forskjellige kilder – SSB kommunestatistikk
- Nettpresentasjoner av kommunen:
- Oversikt over kommuneadministrasjonen, foreninger –.
- Gjøre seg kjent med relevante LAG-spørsmål.

Gjennomføring

Kategorier	Metoder		
	Observasjoner	Intervju	Dokumenter
Folk	Aldersgrupper, Kjønn, Funksjonsdyktighet Etnisitet,	Eldre: om livet generelt Politikere, Bydelsledere, Ordførere: om eldre- politikken og prioriteringer Eldreråd: om politisk innflytelse og eldres velferd.	Statistisk materiale: befolkningsstatistikk, eldresenterstatistikk
Sted	Ute: gater, torg, veikryss, parker og generelle omgivelser Inne: kafeer, butikker, bibliotek, eldresenter, sykehjem, organisa- sjoner/foreninger	Pensjonistforening: om aktivitet Historielag: om endringer som har betydning for eldre Frivillighetsentral: om virksomhet overfor eldre Ledere for eldresenter: om bruk og rekruttering Sykehjem der beboerne har stedstilknytning, Kirken: om opplutning	Nettpresentasjoner av lokalsamfunnene
Tid/frekvens	Når folk er ute Hvor mange er ute når Hvem er ute når		
Interaksjon	Mellom ulike kategorier	Eldre på gaten: om de kjenner noen unge der de bor Yngre om de kjenner noen gamle der de bor Barnehagestyrere om besteforeldre henter barnebarn	LAG data: om sosial tilhørighet Husholdskomposisjon

9.3 Indikatorer på sosial integrasjon

Vi har systematisert de indikatorer som ser ut til å være viktige for eldres sosiale integrasjon i lokalsamfunn/bydeler. De analytiske dimensjonene vi har kommet fram til basert på intervju og observasjon, mener vi kan brukes som indikatorer på sosial integrasjon i ulike kommunetyper.

Vertikale og horisontale bånd

Familie- og slektskapsbånd – At de eldre har barn og barnebarn i nærheten eller på stedet er en forutsetning for det vi vil kalle vertikal integrasjon mellom generasjoner. Slegt og familie skaper både vertikale og horisontale bånd. Når samfunnet er slektsbasert ser det dermed ut til å medføre generell sosial integrasjon i lokalsamfunnet som helhet. Nord og Sør er eksempel på lokalsamfunn med sterk vertikal integrasjon, i noe mindre grad i Vest og ikke-eksisterende i Øst.

Vennskapsbånd – Det må være et visst antall personer i samme generasjon for å muliggjøre horisontale relasjoner. Likeledes er eldretilbudene som pensjonistforeninger, eldreentre, eldrekinno osv. en viktig forutsetning for en form for en horisontal aldershomogen integrasjon. Der det er aldersspesifikke arenaer virker disse horisontalt integrerende, men kan true vertikal integrasjon. Sør og Vest er eksempel på et samfunn der mange tilbud til eldre fremmer horisontal integrasjon.

Likhet

Økonomisk likhet – Forholdsvis økonomisk likhet ser ut til å fremme kommunikasjon og fellesskap og derved sosial integrasjon. Øst er eksempel på et samfunn med store sosiale og økonomiske forskjeller mellom generasjoner og ingen samhandling på tvers av generasjoner, mens de andre lokalsamfunnene er preget av en relativt sosioøkonomisk likhet også på tvers av generasjonene.

Sosial/kulturell likhet – Kommunikasjon mellom samfunnsmedlemmer bygger på gjenkjennbarhet og forutsigbarhet som igjen fremmes av kulturell og sosial likhet. Vest er et eksempel på et samfunn der medlemmene er relativt like sosialt, kulturelt og økonomisk – noe som ser ut til å fremme tillit og samhold, men ikke nødvendigvis tett samhandling.

Alle disse faktorene sammen med økonomiske og individuelle faktorer er indikatorer på eldres integrasjon i lokalsamfunn.

10 Metodeappendix

Vest

Vi begynte våre studier i Vest i april. Det var viktig at det var vår og lyst siden vi skulle gjøre en feltstudie basert på observasjoner ute. Det er mer å se om våren når folk er ute enn om vinteren og høsten. Vi kartla stedet ved å sykle rundt for å se hvor folk befant seg. «Krysset» skilte seg ut som et godt observasjonspunkt fordi det er et knutepunkt mellom det gamle og det nye sentret i Vest. Vi kartla hvem som krysset gaten, om det var unge eller gamle, menn eller kvinner, for på den måten å kunne si noe om de eldres synlighet i det offentlige rom. Dette gjorde vi på ulike tidspunkter på dagen over flere dager. Videre besøkte vi bibliotek, kafeer, baker, kjøpesenteret og eldresenteret. Vi så etter hvem var hvor og sammen med hvem. Vi kom fort til et metningspunkt når det gjaldt hva vi kunne få ut av bare å se. For å få vite noe mer måtte vi snakke med folk. Vi intervjuet leder for eldresenteret, eldre-rådgiver, formann i pensjonistforeningen, formann i historielaget og kirketjeneren i menigheten. Vi intervjuet et eldre ektepar hjemme, en eldre enke og hadde en kort samtale med to eldre venninner vi traff på en kafé som ble mye brukt også av eldre.

For å kunne si noe om generasjonsforhold spurte vi ca. 15 unge om de kjente noen eldre/gamle i bydelen. De svarte villig, når vi derimot spurte eldre om de kjente noen unge ble spørsmålet avvist. Vår tolkning er at eldre i Vest ikke så lett gir seg i kast med å snakke med fremmede på gaten uten introduksjon. For å få et inntrykk av generasjonsbånd skrev vi et brev til alle barnehavene i bydelen og spurte om barn ble hentet av besteforeldre. Vi fikk svar fra 6 av de 20 vi henvendte oss til. Vi har intervjuet åtte personer knyttet til eldresaken i Vest, 15 unge og fem eldre

Øst

I utgangspunktet ønsket vi å benytte samme fremgangsmåte i Øst som i Vest. I Øst var det som nevnt vanskeligere å definere et observasjonspunkt. Vi valgte to sentrale gatekryss. Gatekryss er gode observasjonspunkter for der møtes flere veier og folk kommer fra flere kanter. Vi har vært på bibliotek,

kafeer og tilbrakt noe tid i de tre parkene i Øst. Vi intervjuet presten i en menighet, lederne på alle tre eldresentrene i bydelen og formannen i historielaget. Vi kom i snakk med et par eldre damer i en av parkene, snakket med vaktmester og formann i et borettslag og intervjuet et par eldre på et eldresenter. Som i Vest henvendte vi oss til barnehavene i bydelen for å høre om besteforeldre hentet barnebarn. Vi henvendte oss til 14 barnehaver og fikk svar fra tre, og vi spurte 15 unge om de kjente noen eldre/gamle i bydelen. Vi har intervjuet fem personer knyttet til eldresaken og fire eldre i Øst.

Nord

Vi kom til Nord tidlig i august. Vi brukte den første dagen til å kjøre rundt for å bli kjent med kommunen som består av fem adskilte lokalsamfunn eller definerte steder. Vi har intervjuet folk på fire av de fem stedene. Vi hadde godt kontakt med en utflyttet Nordboer som var født og oppvokst i kommunen. Han ble en viktig døråpner for oss.

På hvert sted noterte vi hva som kunne være naturlige møtepunkter. I Nord var det ingen eldresentre, men to sykehjem som ble en inngang til å få et grep om de eldres levetilstand og nettverk på stedet. «Får de eldre besøk, og kommer de fra stedet?», var noen av spørsmålene vi stilte og som vi mente kunne fortelle noe om «hvor tett et samfunn». Vi intervjuet en gammel dame på et av sykehjemmene, begge sykehjemsbestyrerne, en sykepleier, enhetslederen, ordfører, tidligere ordfører, varaordfører og assisterende rådmann (de ble intervjuet sammen), og formann og nestformann i den nystartede pensjonistforeningen. Vi har intervjuet tre eldre og åtte personer knyttet til eldresaken. Vi var på fotballkamp og spiste lunsj på kafeen i Kommunesenteret.

Sør

Vi var i Sør kommune i to omganger i september. Sør består av tre definerte lokalsamfunn, og som i Nord brukte vi den første dagen til å kjøre rundt i kommunen for å gjøre oss kjent på de ulike stedene. Ingen av oss hadde vært der tidligere og vi kjente ingen. Vi hadde før vi reiste studert kommunens nettside og funnet frem til hvem det kunne være interessant å snakke med. Et par av disse hadde vi en halvveis avtale med før vi dro.

Sør har et tydeligere og større kommunesentrum enn Nord. Her var det mer å se, men ikke nok til å bruke tid til systematiske observasjoner. Igjen brukte vi intervjuer som vår viktigste datakilde. Vi intervjuet og var til stede på en tilstelning på kinoen i forbindelse med verdens eldredag, vi fikk omvisning på Utvandremuseet og spiste lunsj på et av kommunesenterets to kafeer. I alt har vi intervjuet ni personer knyttet til eldresaken, tre eldre og tre unge i Sør.

Litteratur

- Baily, F.G. (1971): *Gifts and poison. The politics of reputation*. Oxford, Basil Blackwell
- Blekesaune, M. & Øverbye, E. (2001). *Levekår og livskvalitet hos uførepensjonister og mottakere av avtalefestet pensjon*. NOVA Rapport 10/01
- Bourdieu, P. (1995): *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo, Pax
- Carter, E, et.al (1993): *Space and Place Theories of Identity and Location*. London, Lawrence & Wishart
- Daatland, S. O. & Herlofson, K. (2004). *Familie, velferdsstat og aldring. Familie-solidaritet i et europeisk perspektiv*. Oslo: NOVA Rapport 7/04
- Daatland, S. O. 2005; Hvor gammel vil du være? Om aldersidentiteter og subjektiv alder. *Aldring og livsløp*, 2, 2–7.
- Flemmen, A. B.(2002). Motsetningsfylte signaler. Om kjønnsrelasjoner, hetroseksualitet og rom. *Kvinneforskning*, 1/02
- Giddens, A. (1990): *Central Problems of Social Theory. Action, Structure and Contradictions in Social Analysis*. London, The macmillan Press
- Hagestad, G. (2006): Should We Be Concerned About Age Segregation? Some Theoretical and Empirical Explorations. *Research on Aging*
- Helland, H. og Solem, P. E.: (1973). *Eldres integrasjon*. NOU 1973:60. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagestad, G. 1991. *Familiers alders- og generasjonsstruktur*. Oslo: Institutt for sosiologi, Rapport 10
- Hollan, C. et al. (2007): *Social interaction in urban public places*. Bristol, The Polity Press
- Lie, B. (2002): *Innvandring og innvandrere 2002*. Statistiske analyser, nr. 50 Oslo, Statistisk sentralbyrå
- McDowell, L. (1992): *Defining women. Social Institutions and Gender Devision*. Cambridge, Polity Press

NorLAG. Den norske studien av livsløp generasjon og aldring. Forskningsinstrumentene i NorLAG. NOVA 2007

Ottesen, M. (1998): Giddens og integrasjonsbegrepet. I Zeuner, L (red.): *Sosiologisk teori om sosial integrasjon*. København, Sosialforskningsinstituttet

Ottesen, M. (2009): A Sence of One`s Place. Residentale erfaringer i arbeider- og overklassen *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 1 2009

Putnam, R. D.(1996): *Den fungerende demokratin*. Stockholm

Putnam, R. D.(1993): The Prospererous Community; social capitaland public life. *American Prospect*

Rosaldo, M (1974). *Women, Culture and Society*. Stanford, Stanford University Press

Rossow, I. (1967). *Social Integration of the Aged*. New York: The Free Press

Slagsvold, B. & Daatland, S. O. (2006). *Eldre år, lokale variasjoner. Resultater fra Den norske studien av livsløp, aldring og generasjon* (Norlag) – runde 1. Oslo; NOVA Rapport 15/06

Slagsvold, B. & Solem, P. E. (2005). *Morgendagens eldre*. Oslo: NOVA rapport 11/05

Solem, P. E. (2006). Inkludering av eldre i arbeidslivet, i T. Hammer & E. Øverbye (red). *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier* (173–191). Oslo: Gyldendal Akademisk

Solheim, J. (2007): *Kjønn og modernitet*. Oslo, Pax

Statistisk sentralbyrå. *Folke- og boligtellingsen 2001*

Statistisk årbok for Oslo 2000

Statistisk årbok for Oslo 2007

Thorsen, K. (1991). Om alder, ensomhet og den særegne ensomheten i alderdommen. *GerArt* nr. 4. Oslo; norsk gerontologisk institutt

WHO (2007): Global age-friendly cities